Халқ денгиздир, халқ тўлқиндир, халқ кучдир!

ХАЛҚ СЎЗИ

خلق سوزی

ҲИЖРИЙ: ҚАМАРИЙ 1411 ЙИЛ ШАЪБОН, 19-КУН • ШАМСИЙ 1369 ЙИЛ ҲУТ, 16-КУН

ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ КЕНГАШИНИНГ РЎЗНОМАСИ

1991 йил 1 январда таваллуд топган • 1991 йил 6 март, чоршанба, № 46 • НАРХИ обуначига 10 тийин. сотувда 15 тийин.

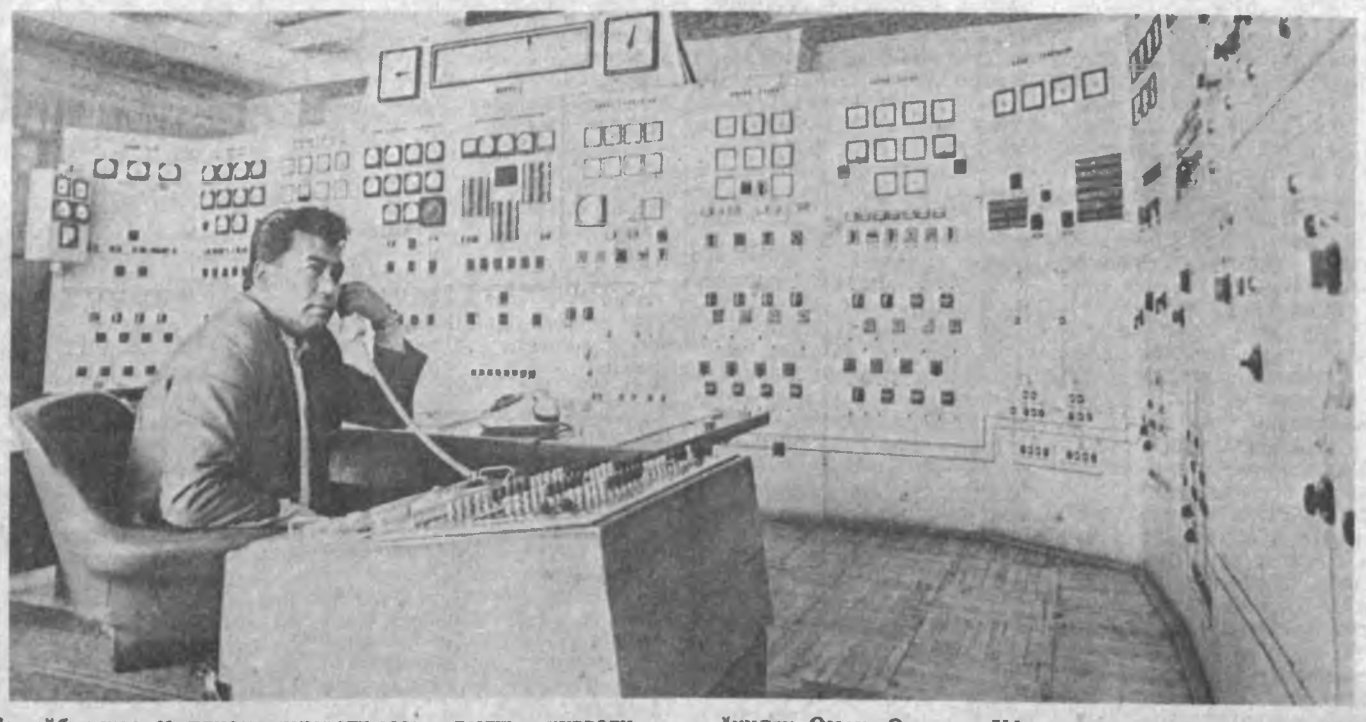

Қарийб икки миллион киловатт-соат электр қуввати ишлаб чиқарадиган Тошкент ГРЭСи Бухоро ва Шўртандан келадиган газ билан ишлатиларди. Яқиндан бошлаб у асосан мазут ёқишга ўтди. Нурчиларга худди ана шу ёқилғи Омск, Орск ва Уфа шаҳарларидан етказиб берилмоқда.

СУРАТДА: смена бошлиғи Олимжон Содиқов.

Л. КАЛЕНСКАЯ суратга олган.

ҒАЛАБА МУБОРАК

Ўзбекистон ССР Президенти И. А. Каримов тошкентлик спортчи Василиса Семенчук ва унинг устози Дмитрий Кавуновни фристайл бўйича жаҳон чемпионатида қозонилган ғалаба билан самимий қутлади. Лейк-Плэсид қор трассасида Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия илмгоҳининг битирувчиси чанғи акробатикасида қозонган ғалабаси учун олтин медаль билан тақдирланди. Бу — совет спортчилари мамлакатимиз учун янги шу спорт тури бўйича ҳозирга қадар олган энг юксак мукофот бўлди.

Бу мусобақада республикамиз вакиллари сифатида қатнашган чемпионат иштирокчилари Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамасида қабул қилиндилар.

Жаҳон чемпиони ва унинг устози совет спортчиларининг фристайл бўйича шундай катта мусобақалардаги дастлабки чиқишларидан олган таассуротларини ўртоқлашдилар, курашнинг қандай борганлиги тўғрисида гапириб бердилар. Суҳбатда республикада фристайлни ривожлантириш муаммолари — уни оммалаштириш, базасини мустаҳкамлаш ва такомиллаштириш хусусида гаплашилди. Спортнинг бу гўзал ва қизиқарли тури Ўзбекистон шароитида кенг тарқалиши ва янги ютуқлар қўлга киритилиши мумкинлиги таъкидланди.

(ЎзТАГ).

КЎЧМА МАЖЛИС

Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси Ижтимоий ривожланиш, фан ва маданият комплексининг кўчма мажлиси Термизда бўлиб ўтди. Унда жумҳурият Маориф, Соғлиқни сақлаш, Маданият, Ижтимоий таъминот, Олий ўқув юртлари вазирликларининг вакиллари қатнашдилар.

Сурхондарё вилоят ижроия комитетининг ижтимоий соҳа муассасалари моддий-техника базасини янада ривожлантириш ва мустаҳкамлашга доир ишлари тўғрисидаги масала муҳокама қилинди. Халқ депутатлари вилоят кенгаши раисининг биринчи ўринбосари, вилоят ижроия комитетининг раиси Т. М. Менглиев ахборот берди.

Муҳокама этилган масалалар юзасидан тузилган тадбирлар режаси тасдиқланди.

Мажлисда Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси раисининг ўринбосари Э. С. Самандаров сўзга чиқди.

(ЎзТАГ).

Илмий имконият республикага хизмат қилсин

5 март куни Тошкентда Ўзбекистон ССР Президенти И. А. Каримовнинг республика олимлари билан учрашуви бўлди.

Учрашувни Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг президенти М. С. Салоҳиддинов очди. Бўлиб ўтган суҳбат чоғида фундаментал ва амалий фанларни ривожлантириш билан боғлиқ энг муҳим муаммолар, шунингдек ижтимоий-сиёсий, иқтисодий-маданий турмушнинг кўпгина жиҳатлари кўриб чиқилди.

Республика Фанлар академиясининг мақомига, академиянинг янги уставига тааллуқли масалалар батафсил муҳокама қилинди. Ўзбекистон Фанлар академияси ҳақиқатан ҳам мустақил ва ўзини ўзи бошқарадиган бўлиши, илм-фан ва техниканинг истиқболли йўналишларини назарда тутиб тадқиқотларни ривожлантиришнинг республика дастурини ишлаб чиқиши кераклиги айтиб ўтилди. Республиканинг ишлаб чиқарувчи кучларини ривожлантиришнинг, Ўзбекистонда ижтимоий тараққиётнинг устивор вазифаларини эътиборга оладиган, янги ғояларни рўёбга чиқарадиган мавзулар зарурлиги таъкидланди. Ҳозир олимлар ҳал этилиши лозим бўлган барча муаммолар орасидан энг муҳимини танлай билишлари кераклиги қайд этилди.

Илм-фанга янада илғор, қайишқоқ тузилма даркор. Муваққат лабораториялар ва муваққат ижодий бирлашмаларни ташкил этишни кенг йўлга қўйиш, конструкторлик бюроларини шартнома асосида жалб этиш зарур. Бозорга ўтиш пайтида фан-техника тараққиётига тўсқинлик қиладиган системани ўзгартириш, ғоялар, ишланмаларнинг соғлом рақобатини ривожлантириш керак.

Учрашувда Республика Вазирлар маҳкамаси раисининг ўринбосари Б. С. Ҳамидов, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг котиби Ж. Ҳ. Ҳамидов иштирок этдилар.

(ЎзТАГ).

ЎЗБЕКИСТОН СОВЕТ СОЦИАЛИСТИК РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ ФАРМОНИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИНИНГ МАҚОМИ ТЎҒРИСИДА

Фан-техника сиёсатини шакллантириш ва амалга оширишда Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг ўрни ва аҳамиятини кучайтириш, фундаментал тадқиқотларнинг савияси учун масъулиятни ошириш, илмий зиё салоҳиятини сақлаб қолиш ва бойитиш ҳамда эркин ва самарали илмий ижодкорлик учун замонавий ташкилий тузилишни вужудга келтириш мақсадида:

1. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг Ўзбекистон ССР қонунлари ва ўз устави асосида иш кўрадиган ўзини ўзи бошқарувчи мустақил ташкилот сифатидаги мақоми белгилаб берилсин.

2. Фан ва техниканинг илғор йўналишларига, республика ишлаб чиқарувчи кучларини ривожлантиришга, шунингдек давлат буюртмалари ва шартномаларига асосланиб, у республиканинг фундаментал ва энг муҳим амалий тадқиқотлар дастурини ишлаб чиқади. У давлат ва бошқа ташкилотларнинг аралашувисиз ўз қарамоғидаги илмгоҳлар, бўлимлар, лабораториялар ва бошқа бўлинмаларнинг самарали ишлашини таъминлайди, республика халқ хўжалиги тармоқларида олинган натижалардан тезроқ фойдаланилишига кўмаклашади, илмий кадрларни тайёрлайди, шунингдек СССР Фанлар академияси билан, иттифоқдош республикаларнинг фанлар академиялари билан шартнома асосида ўзаро алоқа ва ижодий ҳамкорлик қилади, халқаро илмий-техникавий алоқаларни ривожлантиради.

3. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг ихтиёридаги асосий фондлар ва бошқа давлат мол-мулки қайтиб олмаслик шарти билан унинг мулки қилиб топширилсин. Ўзбекистон ССРда Мулкчилик тўғрисидаги қонун асосида уларнинг мақоми ва улардан фойдаланиш тартиби белгилаб қўйилсин.

4. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг таклифларига асосланиб, ҳар йили умуман академия бўйича илмий тадқиқот ва бошқа ишларга бўладиган харажатларнинг ҳажми, маблағнинг энг кўп миқдори ва иш ҳақи фонди белгилансин, бунда фундаментал илмий тадқиқотларни шу мақсад йўлида бюджетдан пул билан таъминлаши сақлаб қолиш, фан-техника тараққиётининг республика учун устивор йўналишларини рағбатлантириш назарда тутилсин.

5. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг раёсати бир ой муддатда ушбу фармонни амалга оширишга оид қарор лойиҳасини ишлаб чиқиб, белгиланган тартибда Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамасининг муҳокамасига тақдим этсин.

Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг Президенти И. КАРИМОВ.

Тошкент шаҳри,
1991 йил 5 март.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИНИНГ ҚАРОРИ

Фан ва техника соҳасида Беруний (Абу Райҳон Беруний) номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофоти тўғрисида

Фан, техника ва маданиятга катта ҳисса қўшадиган илмий тадқиқотларнинг савиясини, республика иқтисодий ва ижтимоий тараққиётини жадаллаштиришга меҳнаткашларнинг ижодий куч-ғайратларини сафарбар этишда давлат мукофотларининг аҳамиятини янада ошириш мақсадида Вазирлар маҳкамаси қарор қилади:

1. Фан ва техника соҳасидаги энг салмоқли ишлар учун Беруний (Абу Райҳон Беруний) номидаги ҳар бири саккиз минг сўмдан олтита Ўзбекистон ССР Давлат мукофоти таъсис этилсин.

2. Мазкур мукофотни бериш соҳасидаги иш Ўзбекистон ССР Вазирлар маҳкамаси ҳузуридаги фан ва техника соҳасидаги Беруний номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофотлари комитети зиммасига юклатилсин.

3. Қуйидаги низомлар:

Фан ва техника соҳасидаги Беруний (Абу Райҳон Беруний) номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофоти тўғрисидаги;

Ўзбекистон ССР Вазирлар маҳкамаси ҳузуридаги фан ва техника соҳасидаги Беруний (Абу Райҳон Беруний) номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофотлари комитети тўғрисидаги низомлар, шунингдек комитетнинг таркиби тасдиқлансин.

Вазирлар маҳкамасининг раиси И. КАРИМОВ.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИ ҲУЗУРИДАГИ ФАН ВА ТЕХНИКА СОҲАСИДАГИ БЕРУНИЙ НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН ССР ДАВЛАТ МУКОФОТЛАРИ КОМИТЕТИДАН

Беруний номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофотлари комитети маълум қиладики, шу мукофотни олиш учун тақдим этиладиган ишлар ҳар бир тоқ йилнинг 1 апрелигача қабул қилинади. Мукофотлар 1991 йилдан бошлаб берилади.

Бу йил ишлар 1991 йил 1 июнгача қабул қилинади.

Мукофотга кўрсатиш шартлари билан боғлиқ бўлган ҳамма масалалар юзасидан қуйидаги манзилга мурожаат қилинсин: Тошкент шаҳри, Гоголь кўчаси, 70-уй, 301-хона. Телефон: 33-74-82.

НАВРЎЗ МАНЗАРАЛАРИ

Ёш мусаввир, СССР Рассомлар уюшмасининг аъзоси Носир Ҳусанов «Халқнинг миллий спорт ўйинлари» деб номланган туркум плакатларини ниҳоясига етказди. Мазмун ва бадиий услуб жиҳатидан бир-бирини тўлдирувчи 12 та сермазмун тасвирларда қадимдан буён халқ томонидан Наврўз кунлари ўтказиладиган оммавий сайллар пайтида ташкил қилинадиган турли-туман мусобақалар акс эттирилади. Ҳар бир рангдор плакатда полвонлик, дорбозлик, чавандозлик, кўпкари, човгон ўйини, шатранж каби кўплаб миллий спорт турлари сержило бўёқларда берилган бўлиб, ҳошияси гўзал нақшу нигорлар билан безатилган. Асарларнинг мазмунига мос келадиган халқ иборалари, мақоллари ҳуснихатда ёзилган.

— Бунақа плакатлар туркумини илк бор 1981 йилда диплом ишимда яратган эдим. Улар ҳар хил кўргазмаларда қўйилди, сўнг йўқолиб қолди... Ўшанда ўзимга қадрдон мавзуни янада бойитиб, тасвирларни такомиллаштириб ишлашга ҳаракат қилдим, — дейди мусаввир. — Унутилиб бораётган бошқа ўйинларни аниқлаб, рангларда муҳрламоқчиман. Уларда чиллак, ёнғоқ ўйинлари, қувлашмачоқ, бекинмачоқ, кўзбойлағич, оқ теракми, кўк терак каби болалар ўйинлари ўз аксини топишини истайман.

Фаол ижодий ишни М. Уйғур номидаги Тошкент давлат санъат институтининг рассомлик бўлимида бўлажак мусаввирларга устозлик қилиш билан қўшиб олиб бораётган Носир Ҳусановнинг асарлари яқин кунларда «Ўзбекистон» нашриётида кўп минг нусхада чоп этилади.

Баҳром ТОЖИЕВ.

МУАЛЛИФДАН. Агар мақола маъқул топилиб босилгудай бўлса, қалам ҳақини Наврўз жамғармасига ўтказишни сўрайман.

Ўзбекистон ССР янги мадҳияси матнлари лойиҳаси муҳокамада

ХАЛҚНИНГ РУҲИЙ РАМЗИ

Маълумки, жумҳурият рўзнома ва ҳафталикларининг шу йил 16 январь сонида Ўзбекистон ССР Давлат мадҳияси матнининг иккита лойиҳаси босилган ҳамда умумхалқ муҳокамасига қўйилган эди. Матнлар халқимиз орасида катта қизиқиш уйғотди. Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши Миллатлараро муносабатлар, тил ва маданият ҳамда Фан, халқ таълими ва маданий меросни асраш комитетлари номига юзлаб мактублар келмоқда. «Халқ сўзи» рўзномаси бундай хатларнинг бир нечтасини 2 февраль сонида «Ўзи янгроқ, умри узоқ бўлсин» сарлавҳаси остида эълон қилди. 19 февралда рўзнома Ш. Холмуродовнинг мақоласини ҳам чоп этди. Назаримизда, икки гал ҳам бир матн ҳимоя қилинаётир. Ҳолбуки, қўлимизда «Элбек» матни билан бирга «Кўнғиртовлиқ» матни ҳақида ҳам фикр-мулоҳазалар билдирилган кўплаб хатлар мавжуд. Бугун шундай мактублардан бир нечаси эълон қилинмоқда.

«САЛЛАМНО»СИ НИМА?

Ўзбекистон ССР Давлат мадҳияси конкурсига тушган, «Элбек» ва «Кўнғиртовлиқ» имзолари билан эълон қилинган матнлар билан танишгач, «Кўнғиртовлиқ» матни менда катта қизиқиш уйғотди. Уни қайта-қайта ўқидим. Жуда катта қийинчилик, синовларни бошидан кечирган ва кечираётган халқимизга ана шундай мардона қўшиқ сув билан ҳаводай керак.

Мадҳия зада дилларга юпанч, малҳам бахш этади. У кишилар қалбида нурли келажакка умиду ишонч туйғуларининг ёлқинланишига сабаб бўла олиш қудратига эга.

Мен ўртамиёна бир ижодкор сифатида озми-кўпми қалам тебратиб келаман. Конкурс эълон қилингандан сўнг мен фахрия ёзишни ҳавас этган эдим. «Кўнғиртовлиқ» мадҳиясини ўқигач, бу масъулиятдан халос бўлгандек, елкадаги оғир юкни ерга қўйгандек, енгил нафас олдим.

Мен ўйлаган мадҳия «Кўнғиртовлиқ» овозида баралла янгради. Барча ватандошларимни бу билан муборакбод этгим келади. Ҳаммамизни бу мадҳияни баралла куйлайдиган кунларга етказсин!..

«Салламно» деб юргандан кўра:

Оқсан дарёинг яна ҳайқириб
оқсин,
Учган машъалларин
мардларинг ёқсин.
Дўстга дўст, бағри кенг,
меҳматсевар эл,
Дунёда сенга ҳам бахт кулиб
боқсин,

дея мардона куйлаганга нима етсин!..

М. ФАРМОНОВ,
Каттақўрғондаги «Зарафшон» рўзномасининг масъул котиби, СССР Ёзувчилар ва Журналистлар уюшмалари аъзоси.

ТАНЛОВНИ ТЕЗЛАШТИРИШ ЗАРУР

Биз яқинда «Совет Ўзбекистони», «Халқ сўзи» рўзномаларида чиққан Ўзбекистон янги мадҳиялари матнларини ўқидик. Уларнинг ҳар иккиси ҳам ёмон эмас. Бироқ «Элбек»никини қўшиқ қилиб айтса арзирли. Қамрови тор, жозибасиз. Ахир гимн бутун бир ўзбек миллатининг ўтмишини, бугунини ва келажагини қамраган бўлиши шарт. Мадҳия равон, мазмунли, фалсафий маъно кашф этиши лозим. Кейин содда, тушунарли бўлиши керак.

Бизнинг назаримизда «Кўнғиртовлиқ» матнида ана шу сифатлар мавжуд. Агар имкон бўлса «Кўнғиртовлиқ»ни қабул қилиб, унга мусиқа танловини тезлаштириш зарур.

«Кўнғиртовлиқ» мадҳияси бутун жаҳон халқлари тилларида ўз ифодасини топади. Уни эшитган хорижлик ҳам мадҳияни енгил қабул қилишига шубҳа йўқ. Бизни, мамлакатимизни, Ўзбекистонни улуғлаш мадҳияда тўла акс этган. Уни қўшқўллаб маъқуллаймиз.

Ж. САИДОВ,
Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги, СССР Давлат мукофоти лауреати.

У. ҲАСАНОВ,
Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби, профессор.

ТАЛАБЛАРИ МОС, АММО...

Мадҳия — ватанни шарафлаш, халқни мадҳ этиш асосига қурилган бадиҳа бўлиб, уларни дуо қилиш ёки умрбоқийлик тилаш демакдир. Матбуотда эълон қилинган мадҳиянинг икки намунаси шу талабларга мос келади, деб ўйлаймиз.

Бизнингча, мадҳия содда, халқ тушунадиган тилда ёзилмоғи даркор. Чунки уни касби, савияси, ижтимоий келиб чиқишидан қатъий назар ҳар бир ижрочи ўз номидан куйлайди. Шу жиҳатдан «Элбек» ёзган матнда арабча, оддий халқ тушунавермайдиган сўзлар маъёридан ортиқ даражада ишлатилган. Масалан, «шуур», «шукуҳ», «салламно», «истиқлол» ва ҳоказо. Мадҳияда шиорнамо иборалар бўлмаслиги керак. Афсуски, «Элбек» матнида «Йўқолсин адоват, тенгсизлик, зулмат» деган мисраларга дуч келамизки, булар мадҳиянинг бадиий қимматига жиддий путур етказган.

Бадиий туғаллик, мусиқага мослик ва киши руҳини кўтара билиш жозибаси «Кўнғиртовлиқ» матнида кўзга ташланади. У вайрон бўлган табиатимиз ва маънавиятимизни тиклашга рағбат кайфиятини уйғотади. Худди шу жиҳатларга кўра у халқимизнинг, айни замонда ҳар биримизнинг орзу-истакларимизни ўзида мужассам этган фахриядир. Бизнингча, шу вариант Давлат мадҳиясига асос этиб олинмоғи керак.

А. ЖАББОРОВ,
Е. ИСХОҚОВ,
Ш. ТУРДИМОВ,
(жами 12 имзо).
Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти ходимлари.

«КЎНҒИРТОВЛИҚ» МАТНИ МАЪҚУЛ

Матбуотда эълон қилинган Ўзбекистон Давлат мадҳияси икки намунасининг халқ муҳокамасига қўйилганлиги ошкораликнинг маҳсулидир. Шу маънода биз Олий Кенгаш ишини маъқуллаймиз.

Ҳар икки намунада «Кўнғиртовлиқ» қаламига мансуб матн бизга кўпроқ маъқул келди. У содда ва равон ёзилган бўлиб, ҳар биримизнинг дил сўзларимиз, ватанимизнинг олқиши бўлиб янграйди.

Танлов ҳайъати «Кўнғиртовлиқ» матнини асос учун қабул қилишда бизнинг фикримизни инобатга олар, деган умид билан Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти профессор-ўқитувчилари номидан:

Н. МАҲМУДОВ,
ўзбек ва қозоқ филологияси факультети декани, филология фанлари доктори, профессор.

Р. РАСУЛОВ,
умумий тилшунослик кафедраси мудири, филология фанлари доктори, профессор.

А. ШЕРМАТОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, филология фанлари доктори, профессор.

Т. АЙДАРОВ,
қозоқ филологияси кафедраси мудири, филология фанлари доктори, профессор.

А. МЕМЕТОВ,
филология фанлари доктори.

А. АБДУРАЗЗОҚОВ,
ўзбек тили ва адабиёти методикаси кафедраси мудири вазифасини бажарувчи, доцент.

* * *

Биз, Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Ботаника институтининг етакчи илмий ходимлари Ўзбекистон ССР Давлат гимни матни билан танишиб чиқдик. Назаримизда, ҳар иккала муаллиф тавсия этган матнлар ёмон эмас. Бироқ «Элбек» матнидаги ўқишга қийин, мураккаброқ сўзлар гимнбоп даражада эмасга ўхшайди. «Ёниқ чироқ», «Ғуяоқдир Туркистон», «Шуур», «Салламно», «Сарвар қуёшингга» (?), «Туғинг», «Туғранг», «Истиқлол» каби сўзлар ғалатироқ. Бунинг устига «Салламно»нинг нақорат ўрнида ишлатилиши сал эриш туюлади.

Бизга иккинчи — «Кўнғиртовлиқ» матни манзур бўлди. Ўқилиши равон, содда, ҳаммабоп сўзлар, ўтмиш ва ҳозирги кун, келажак авлод ҳисобга олинганлиги ҳам муаллифнинг катта ютуғидир.

Умуман айтганда, бизга «Кўнғиртовлиқ»нинг матни маъқул ва манзур бўлди. Танлов ҳайъати фикримизни эътиборга олади, деб умид қиламиз.

У. ПРАТОВ, М. НАБИЕВ, Т. ОДИЛОВ, Қ. ҲОЖИМАТОВ, Л. ҲАИДМУҲАМЕДОВ, Ғ. ШЕРМАТОВ, Р. ҚОЗОҚБОЕВ, Ҳ. ОЛИМЖОНОВА, С. ХАЛИЛОВ.

Едингиздадир, биз матнларни эълон қилаётиб, фикр-мулоҳазаларни жумҳурият Олий Кенгаши манзилига: «Тошкент шаҳри, Навоийшлар хиёбони, 5-уй, Олий Кенгаш, Мадҳиялар кўригига» ёзиб юборишни сўрагандик. Бизни яхши тушунган мухлислар шу манзилга ёмоқдалар. Рўзномалар муҳаррирлигидан бу мавзудаги мактубларни танлаб беришни, уларни тўплаб Олий Кенгашимизга тақдим қилишни сўраймиз. Баҳслар очиладиган бўлса, бирёқламаликка йўл қўймасдан, ҳар икки муқобил матн ҳақида холис, аниқ, ҳалол фикр-мулоҳазалар билдириш ва умумлашмалар қилиш мақсадга мувофиқдир.

Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши Миллатлараро муносабатлар, тил ва маданият ҳамда Фан, халқ таълими ва маданий меросни асраш комитетлари.

Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг қонуни

КОРХОНАЛАР, БИРЛАШМАЛАР ВА ТАШКИЛОТЛАРДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАР ТЎҒРИСИДА

«Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисида»ги Ўзбекистон ССР қонуни Ўзбекистон ССР давлат бюджетининг, Қорақалпоғистон АССР давлат бюджетининг ҳамда маҳаллий бюджетларнинг солиқлар тарзидаги даромадлар манбаларини белгилаб беради, бу солиқларни жорий этишдан кўзланган мақсад давлат ижтимоий кафолатларининг молиявий базасини таъминлашдан, ҳуқуқий шахсларнинг тадбиркорлик фаолиятини тартибга солишдан, табиий бойликлардан тежабтергаб фойдаланишни ва атроф муҳитини муҳофаза этишни рағбатлантиришдан иборатдир.

Ушбу қонун билан Ўзбекистон ССР ҳудудида амал қилувчи солиқлар, солиқ тўловчилар, солиқ солиш объектлари, солиқларни тўлаш тартиби, солиқ солиш юзасидан бериладиган имтиёзлар, қонунни бузганлик учун жавобгарлик ҳамда солиқлар тўлаш муносабати билан келиб чиқадиган низоларни ҳал этишнинг умумий тартиби белгиланади. Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотларнинг фаолиятини солиқ йўли билан тартибга солиш қуйидаги умумий қоидалар асосида амалга оширилади:

— манбаларидан қатъий назар барча даромадлардан солиқ тўланиши мажбурийлиги;

— барча ҳудудий-маъмурий поғоналар учун ягона бўлган умумдавлат солиқ сиёсатини маҳаллий ҳокимият идораларининг умумдавлат солиқ сиёсати доирасида солиқларга оид қонун чиқариш фаолиятидаги мустақиллиги билан уйғун ҳолда амалга ошириш;

— ўз фаолияти билан энг муҳим ижтимоий, иқтисодий ва экологик муаммоларни ҳал этишга кўмаклашаётган самарали ишловчи корхоналарга имтиёз бериш, шунингдек хўжалик юритишнинг илғор усулларини рағбатлантириш системаси орқали солиқ мезонларининг рағбатлантирувчи аҳамиятини таъминлаш;

— декларациялар ҳамда танлаб ўтказиладиган текшириш ва тафтишларни уюштириш асосида барча субъектларнинг солиқ тўловлари юзасидан олган мажбуриятлари устидан молиявий назорат қилиш, қонунларни бузувчиларга нисбатан иқтисодий чоралар кўриш.

Ушбу қонунга биноан Ўзбекистон ССР ҳудудида тадбиркорлик фаолияти ва даромад келтирувчи бошқа фаолият билан шуғулланувчи корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлар қуйидаги солиқларни тўлайдилар:

— фойдадан олинадиган солиқ;

— оборот солиғи;

— маҳсулот сотиш солиғи;

— экспорт-импорт солиғи;

— жумҳурият ташқарисига олиб чиқиб кетиладиган хом ашё ресурсларига солинадиган солиқ;

— колхозчиларнинг меҳнат ҳақи фондидан олинадиган солиқ;

— истеъмолга ишлатиладиган маблағнинг кўпайган қисмидан олинадиган солиқ;

— даромад солиғи.

Солиқ суммалари ва бошқа ҳамма турдаги тўловлар Ўзбекистон ССРнинг давлат бюджетига ўтказилади. Солиқ суммаларини жумҳурият ва Иттифоқ бюджетлари ўртасида тақсимлаш Ўзбекистон ССР ва ССР Иттифоқи Олий Кенгашлари ўртасидаги ёки бошқа ваколатли идоралар ўртасидаги шартнома асосида амалга оширилади.

Қорақалпоғистон АССР Олий Кенгаши Ўзбекистон ССР қонун ҳужжатларига биноан ўз ҳудудида корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқларни белгилайди.

Халқ депутатлари маҳаллий Советлари Ўзбекистон ССРнинг қонун ҳужжатларига мувофиқ ва солиқ сиёсатининг умумий йўналишига асосланган ҳолда ўз ҳудудларида олинадиган маҳаллий солиқларни белгилайдилар.

Солиқнинг аниқ турини белгилаган ҳокимият идораси ёки у вакил қилган бошқа идора:

— солиқ тўловчини;

— солиқ солинадиган объектни;

— солиқ ставкаларини;

— солиқни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартибини;

— солиқ солиш бўйича имтиёзларни;

— солиқнинг амал қилиш муддатини белгилайди.

I БОБ. ФОЙДАДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚ

1-модда. Солиқ тўловчилар

1. Фойдадан олинадиган солиқни қуйидагилар тўлайдилар:

а) мулкчилик шаклларидан қатъий назар, мустақил балансга эга бўлиб, ҳуқуқий шахс ҳисобланган, хўжалик ҳисоби принципларида ишлаб чиқариш, тижорат ва бошқа тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлар, шу жумладан Ўзбекистон ССР ҳудудида ташкил этилиб, хўжалик фаолияти юритаётган қўшма корхоналар, халқаро бирлашмалар ҳамда совет ҳуқуқий шахслари ва фуқароларни иштирокида бошқа давлатларнинг ҳудудида ташкил этилган қўшма корхоналарнинг Ўзбекистон ССР ҳудудида жойлашган филиаллари;

б) хўжалик ҳисобида бўлмаган, лекин хўжалик фаолиятидан ва бошқа тижорат фаолиятидан даромад оладиган ташкилотлар;

в) хўжалик ва бошқа тижорат фаолиятини амалга оширувчи халқаро ноҳукумат ташкилотлар (бирлашмалар).

Ушбу бандда кўрсатиб ўтилган фойдадан солиқ тўловчилар бундан буён «корхоналар» деб юритилади.

2. Ўрта Осиё Темир йўли бошқармаси, Граждан авиацияси Ўзбекистон бошқармаси, Ўзбекистон ССР Алоқа вазирлиги ҳамда Ўзбекистон ССР Энергетика ва электрлаштириш вазирлигининг асосий фаолияти билан шуғулланувчи корхоналар бўйича бюджет билан ҳисоб-китоблар марказлаштирилган тартибда амалга оширилиб, кейинчалик тўловлар жумҳурият бюджетига ўтказилади.

Қимматбаҳо металларни қазиб олиш, қайта ишлаш билан шуғулланувчи корхоналарнинг бюджет билан ҳисоб-китоб қилиш тартибини Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамаси белгилайди.

3. Ажнабий ҳуқуқий шахслар оладиган фойдага солиқ солиш тартиби ва миқдори ушбу қонуннинг II бобида белгилаб берилган.

2-модда. Солиқ солиш объекти

1. Маҳсулотларни сотишдан (ишлар бажаришдан, хизматлар кўрсатишдан), бошқа моддий бойликлардан тушган фойда суммаси ва сотиш билан боғлиқ бўлган операциялардан келадиган даромадларнинг ана шу операцияларга кетган харажатлар ҳажмига камайтирилган миқдоридан иборат баланс фойдасига асосланиб ҳисоблаб чиқариладиган фойда солиқ солиш объекти ҳисобланади.

2. Маҳсулотни сотишдан (ишларни бажаришдан, хизматлар кўрсатишдан) олинадиган фойда маҳсулотни (ишлар, хизматларни) оборот солиғисиз амалдаги нархларда сотишдан келадиган тушум ҳамда маҳсулотни ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ бўлган, маҳсулотнинг (ишлар, хизматларнинг) таннархига қўшиладиган харажатлар ўртасидаги фарқ сифатида белгиланади. Сотиш билан боғлиқ бўлмаган операциялардан олинадиган даромадлар (қилинадиган харажатлар) таркибига қуйидагилар киритилади: қўшма корхоналарда улуш қўшиб иштирок этишдан олинадиган даромадлар, мол-мулкни ижарага беришдан олинадиган даромадлар, корхонага қарашли бўлган акциялар, облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар бўйича дивидентлар, шунингдек маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотиш (ишларни бажариш, хизмат кўрсатиш) билан бевосита боғлиқ бўлмаган ишлардан олинадиган бошқа даромадлар (қилинадиган харажатлар), шу жумладан иқтисодий жазо чоралари ҳамда зарарнинг ўрнини қоплаш тарзида олинган ва тўланган суммалар.

Корхона ихтиёрида қоладиган фойдадан Ўзбекистон ССР қонунларига мувофиқ белгиланган жазо чоралари тарзида бюджетга киритилган тўловлар солиқ солиш чоғида сотиш билан боғлиқ бўлмаган ишларга қилинган харажатлар таркибидан чиқариб ташланади.

3. Солиқ солинадиган фойдани ҳисоблаб чиқариш учун ялпи фойда корхона асосий фаолиятида машғул бўлган ходимлар меҳнатига ҳақ тўлашга қилинган, сотилган маҳсулотнинг (ишлар, хизматларнинг) таннархи таркибига кирадиган харажатларининг ушбу қонуннинг 3-моддасида кўзда тутилган тартибда нормалаштирилган миқдоридан ортган (камайган) суммасига кўпайтирилади (камайтирилади). Солиқ солинадиган фойдани ҳисоблаб чиқиш чоғида хўжалик фаолиятини амалга оширувчи халқаро ноҳукумат ташкилотлари (бирлашмалари), халқаро бирлашмалар, ажнабий ҳуқуқий шахслар, шунингдек Ўзбекистон ССР ҳудудида совет ва ажнабий ҳуқуқий шахслари ҳамда фуқаролари иштирокида ташкил этилган қўшма корхоналар ва уларнинг филиаллари бўйича (агар ажнабий иштирокчининг устав жамғармасидаги улуши камида 30 фоиз бўлса) юқорида кўрсатиб ўтилган ялпи фойда кўпайтирилмайди (камайтирилмайди).

4. Баланс фойдаси рента тўловлари (белгиланган тартибда фойдадан тўланадиган) ҳажми миқдорига, корхонага қарашли акциялар, облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар бўйича олинган дивидендлар ҳажми миқдорига, қўшма корхоналарда улуш қўшиб иштирок этишдан олинган даромад ҳажми миқдорига камайтирилади.

5. Солиқ солинадиган фойдани ҳисоблаб чиқаришда Ўзбекистон ССР Давлат банкининг, ихтисослаштирилган банкларнинг, тижорат банкларининг, шу жумладан кооператив банкларнинг, суғурта ташкилотларининг, ажнабий ҳуқуқий шахсларнинг, совет ва ажнабий ҳуқуқий шахслари ҳамда фуқаролари иштирокида тузилган қўшма корхоналарнинг баланс фойдаси ана шундай корхоналарнинг резерв ёки шунга ўхшаш йўналишдаги жамғармаларга ажратмалари ҳажмига қисқартирилади, бироқ бу қисқартириш устав фондининг 20 фоизидан ва бу жамғармаларнинг миқдорига етгунига қадар 25 фоиздан ошмаслиги керак.

6. Бюджет ташкилотларидан ташқари, хўжалик ҳисобида бўлмаган ва хўжалик ёки бошқа тижорат фаолиятидан даромадлар оладиган ташкилотлардан солиқ ана шу фаолиятдан олинадиган даромадларнинг харажатлардан ортиқ қисмидан олинади.

7. Корхонанинг Ўзбекистон ССР ҳудудида, шунингдек жумҳуриятдан ташқарида олган фойдасига ҳам (даромадларнинг харажатлардан ортган қисмига) ушбу бобда кўзда тутилган тартибда солиқ солинади.

3-модда. Маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни сотиш (ишларни бажариш, хизмат кўрсатиш)га қилинадиган ҳамда маҳсулот таннархига қўшиладиган харажатлар

1. Фойдани аниқлаш чоғида маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига моддий харажатлар, асосий ишлаб чиқариш фондларини тўла тиклашга қилинган амортизация ажратмалари (жадаллаштирилган амортизация), меҳнатга ҳақ тўлашга қилинадиган нормалаштириладиган харажатлар, давлат ижтимоий суғуртасига ажратмалар, мажбурий тиббий суғуртага ажратмалар, мол-мулкни мажбурий суғурта қилиш тўловлари, ер солиғи, банклардан олинган қисқа муддатли қарзлар учун фоиз тўловлари (муддати ўтиб кетган ва узайтирилган ссудалар, ўз оборот маблағининг камомадини тўлдириш учун олинган ссудалар бўйича фоизлардан ташқари), шунингдек маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотишга қилинадиган бошқа чиқимлар, шу жумладан асосий ишлаб чиқариш воситаларини таъмирлашнинг барча турлари бўйича қилинадиган харажатлар киритилади. Корхоналар Ўзбекистон ССР қонунларига мувофиқ таъмирлаш жамғармасини ташкил этган чоғда харажатлар таркибига ана шу жамғармаларга қилинган ажратмалар ҳам киритилади.

2. Моддий харажатлар жумласига хом ашё ва асосий материалларга қилинадиган харажатлар (қайтариб топшириладиган чиқиндилар қиймати чегириб ташланганидан ташқари), сотиб олинадиган буюмлар ва ярим тайёр маҳсулотлар, ёрдамчи материалларга, ёқилғи, энергияга қилинадиган харажатлар табиий хом ашёдан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган харажатлар (фойдали қазилмаларни изловчи геология-текширув ва геология-қидирув ишларига қилинган харажатларни қоплаш учун ажратмалар, ерларни қайта тиклаш харажатлари, кесиб олишга бериладиган дарахтлар учун олинадиган ҳақ, шунингдек саноат корхоналари сув хўжалиги тармоқларидан белгилаб қўйилган лимитлар доирасида оладиган сув ҳақи), сув бериш харажатлари, ўзга корхоналар, ташкилотлар бажарган ишлаб чиқариш характеридаги ишлар ва хизматлар ҳақини тўлаш учун қилинган харажатлар киради.

3. Асосий ишлаб чиқариш воситаларини бутунлай тиклаш учун амортизация ажратмалари, шу жумладан уларнинг фаол қисмини жадал амортизациялаш учун ажратмалар амалдаги қонунларга мувофиқ амалга оширилади.

Ўзбекистон ССР ҳудудида совет ва ажнабий шахслари ҳамда фуқаролар иштирокида яратилган қўшма корхоналар бутунлай тиклаш учун амортизация ажратмаларини совет корхоналари учун белгилаб қўйилган доира ва тартиблар бўйича амалга оширадилар, агар қўшма корхонанинг таъсис ҳужжатларида бошқача тартиб белгилаб қўйилган бўлмаса.

4. Меҳнатга ҳақ тўлашга қилинган харажатлар таркибига корхоналарда қўлланилаётган меҳнатга ҳақ тўлашнинг шартларидан ҳисоблаб чиқарилган иш ҳақи тўловлари киритилади, совхозлар, жамоа хўжаликлари ва бошқа қишлоқ хўжалик корхоналари эса белгиланган тартибда бир йиллик иш якунлари бўйича аниқланадиган тўловларни ҳам киритадилар.

Корхоналарнинг асосий фаолиятида банд бўлган ходимлар меҳнатига ҳақ тўлаш учун норма тарзидаги харажатларнинг (солиқ солинадиган фойдани ҳисоблаб чиқиш учун қабул қилинадиган) миқдорини аниқлаш тартиби ҳар йили Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси тақдимига мувофиқ Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши томонидан белгилаб қўйилади.

Маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига пул ва натура шаклидаги қуйидаги тўловлар киритилмайди: моддий ёрдам, бир йиллик иш якунлари бўйича мукофотлар, ходимларга, шу жумладан бола тарбиялаётган аёлларга меҳнат жамоасининг қарорига мувофиқ қўшимча (қонунда белгиланганидан кўпроқ) бериладиган отпускалар учун тўланадиган ҳақ, пенсияларга устама ҳақлар, пенсияга чиқаётган меҳнат ветеранларига бир йўла бериладиган нафақалар, меҳнат жамоасининг акциялари ва меҳнат жамоаси аъзоларининг корхона мулкига қўшган улушлари бўйича тўланадиган даромадлар (дивидендлар, фойдалар), шунингдек корхона ихтиёрида қоладиган фойда ва махсус манбалар ҳисобидан бериладиган бошқа тўловлар.

Ўзбекистон ССРнинг амалдаги қонунларига мувофиқ маҳаллий автомобиль йўллари солиш, уларни таъмирлаш ва сақлашга корхоналар ажратадиган маблағлар ҳам таннархга киритилмайди.

5. Халқ хўжалигининг айрим тармоқларида маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига қўшиладиган харажатларнинг ўзига хос таркиби Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси кўзда тутадиган тартибда белгиланади.

4-модда. Солиқ ставкалари

1. Фойдадан Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши жорий этадиган тартибда алоҳида тармоқлар бўйича белгиланадиган рентабеллик даражаси миқёсида 45 фоиз миқдорида солиқ олинади. Ўзбекистон ССР ҳудудидаги меҳнат ресурслари учун ҳақ олинмайди.

2. Ўзбекистон ССР бюджетига, Қорақалпоғистон АССР бюджетига ва маҳаллий бюджетларга ўтказиладиган солиқ миқдорлари Ўзбекистон ССР ва Қорақалпоғистон АССР қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Бунда жумҳурият бюджетига, Қорақалпоғистон АССР бюджетига ҳамда маҳаллий бюджетларга ўтказиладиган фойдадан олинадиган солиқлар миқдори, шунингдек табиат ресурслари учун тўловларнинг умумий ҳажми (ер солиғидан, 3-модданинг 1 ва 2-бандларига мувофиқ маҳсулот (ишлар, хизматлар) таннархига қўшиладиган тўловлар ҳажмидан ташқари) айрим тармоқлар бўйича Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши белгилайдиган тартибда аниқланган рентабеллик даражаси миқёсидаги солиқ олинадиган фойданинг 45 фоизидан ошиб кетмаслиги керак.

3. Рентабеллик белгиланган даражадан ошиб кетган ҳолларда ана шу ошиб кетган даражага мувофиқ келадиган фойдадан қуйидаги ставкалар бўйича солиқ олинади:

энг юқори даражадан 10 бандгача, 10-банд ҳам шунга киради — 80 фоиз;

10 банддан ортиқ бўлган энг юқори даражада — 90 фоиз. Бундан ана шу ставкалар бўйича ҳисобланган солиқ йиғиндиси Ўзбекистон ССР ва Қорақалпоғистон АССР қонун ҳужжатлари билан белгиланадиган миқдорда ва тартибда жумҳурият бюджетига, Қорақалпоғистон АССР бюджетига ва маҳаллий бюджетларга ўтказилади.

5-модда. Солиқ тўловчиларнинг айрим тоифалари учун солиқ миқдори ва солиқни бюджетга ўтказиш тартиби

1. Солиқ тўловчиларнинг айрим тоифалари учун фойдадан тўланадиган солиқнинг қуйидаги ставкалари белгиланади:

а) фойданинг Ўзбекистон ССР Давлат банки учун резерв системаси вазифаларини бажариш билан боғлиқ бўлмаган қисми бўйича, ихтисослаштирилган банклар, тижорат банклари, уларнинг шўъбалари, ваколатхоналари, шу жумладан кооператив банклар учун, суғурта ташкилотлари учун — 55 фоиз;

б) совхозлар, жамоа хўжаликлари ҳамда ижарага олинган қишлоқ хўжалик корхоналари учун, шунингдек қурилиш ташкилотлари учун (агар улар бажараётган қурилиш-монтаж ишлари умумий ҳажмининг 50 ва ундан ортиқ фоизи жамоа хўжаликлари ва совхозлар учун бажарилаётган бўлса, маблағ билан таъминлаш манбаидан қатъий назар):

рентабеллик 5 фоиздан 30 фоизгача бўлса — 10 фоиз;

фойданинг рентабеллик даражаси 30 фоиздан ошиб кетган қисмига тўғри келадиган суммасидан — 50 фоиз.

Жамоа хўжаликлари, совхозлар ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг бошқа корхоналари рентабеллик 5 фоиздан кам бўлган тақдирда солиқ тўлашдан озод қилинадилар;

в) совет ҳамда ажнабий юридик шахслар ва фуқаролар иштирокида Ўзбекистон ССР ҳудудида ташкил этилган қўшма корхоналар учун:

— қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш ва уларни қайта ишлаш (узум ҳамда мева ва резавор мева винолари, ўткир ичимликлар бунга кирмайди); халқ истеъмоли моллари ва бинокорлик маҳсулотлари ишлаб чиқариш; иккиламчи хом ашё ва уй-рўзғор чиқитларини тўплаш ҳамда қайта ишлаш, юқори малакали кадрлар тайёрлаш билан шуғулланувчи корхоналар, учун — 15 фоиз;

— тиббиётда фойдаланиладиган асбоб-ускуналар, қишлоқ хўжалиги, енгил ва озиқ-овқат саноатида фойдаланиладиган машина ва асбоб-ускуналар ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи корхоналар учун — 20 фоиз;

— ҳисоблаш техникаси ва алоқа воситалари ишлаб чиқариш ва комплектлаш; коммунал ва социал-маиший йўналишдаги объектлар қуриш ва таъмирлаш; мураккаб маиший ва ҳисоблаш техникаси ишлаб чиқариш, уларни тузатиш ҳамда уларга сервис хизмати кўрсатиш билан шуғулланувчи корхоналар учун — 25 фоиз;

— сайёҳлик ишлари ва меҳмонхона хизмати кўрсатиш; банк ва суғурта фаолияти билан шуғулланувчи корхоналар учун — 30 фоиз;

— реклама-ахборот ва тижорат-воситачилик фаолияти, нашрлик ва матбаачилик фаолияти билан шуғулланувчи корхоналар учун — 40 фоиз.

Юқорида уқтириб ўтилган солиқ ставкалари ажнабий қатнашчисининг устав фондидаги улуши камида 30 фоизни ва ишлаб чиқараётган маҳсулотининг (бажараётган ишининг, кўрсатаётган хизматининг) 50 фоизидан кўпи Ўзбекистон ССР ҳудудида реализация қилинаётган қўшма корхоналар учун белгиланади.

Бошқа қўшма корхоналар 45 фоиз ставка бўйича даромад солиғи тўлайдилар.

Совет ва ажнабий юридик шахслар ҳамда фуқаролар иштирокида Ўзбекистон ССР ҳудудида барпо этилган қўшма корхоналар, бошқа иттифоқдош жумҳуриятлар ва мамлакатлар ҳудудида жойлашган бу корхоналарнинг шўъбалари бир неча фаолият билан шуғулланаётган (кўп тармоқли) бўлса, улар асосан қайси фаолият тури билан шуғуллансалар шу фаолият тури учун белгиланган ставкалар (маҳсулоти, иши ва хизматини реализация қилишдан олган тушум) бўйича солиқ тўлайди.

Қўшма корхона тугатилган тақдирда унга қарашли резерв фондининг фойдаланилмаган суммасига ана шу корхона учун белгиланган ставка бўйича солиқ солинади;

г) бинокорлик материаллари саноати, қурилиш индустрияси ва қурилиш ташкилотлари (монтаж ва ихтисослаштирилган қурилиш ташкилотларидан ташқари) учун — 35 фоиз;

д) матлубот жамиятлари, уларнинг уюшмалари, матлубот кооперациясининг корхоналари, бирлашмалари ва ташкилотлари учун — 35 фоиз;

е) жамоат ташкилотлари (касаба уюшмалари, партия, комсомол ва бошқа ташкилотлар), уларнинг корхоналари, бирлашмалари, халқаро ноҳукумат ташкилотлари, шунингдек диний ташкилотларнинг корхоналари учун — 35 фоиз;

ж) халқ таълими, соғлиқни сақлаш (касаба уюшмалари ташкилотларига қарашли санаторийлар ва профилакторийлар ҳам шунга киради), маданият, фан, физкультура ва спорт ҳамда телевидение ва радиоэшиттириш давлат системасининг хўжалик ташкилотлари учун, шунингдек диний ташкилотлар учун — 25 фоиз;

з) ишлаб чиқариш кооперативлари (ширкатлари) ва кичик корхоналар (қонунга мувофиқ ана шундай корхоналар жумласига киритилган корхоналар), уларнинг уюшмалари ва бирлашмалари учун, агар улар:

— қишлоқ хўжалик маҳсулотини тайёрлаш ва қайта ишлаш билан (узум, мева-резавор винолари, ўткир ичимликлардан ташқари); иккиламчи хом ашёни ва рўзғор чиқиндиларини тўплаш, қайта ишлаш билан; аҳолига хизматлар кўрсатиш билан; халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш билан; тиббиёт асбоб-ускуналари, қишлоқ хўжалиги, енгил ва озиқ-овқат саноати учун машина ва ускуналар (шунингдек уларга комплектловчи бўлаклар) ишлаб чиқариш билан шуғулланаётган бўлса — 25 фоиз;

— бинокорлик материаллари ишлаб чиқариш; таъмирлаш-тиклаш, шунингдек қурилиш ишлари билан шуғулланаётган бўлса — 35 фоиз;

— табиатни муҳофаза қилиш техникасини ишлаб чиқариш, табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини амалга ошириш билан шуғулланаётган бўлса — 30 фоиз;

— ҳисоблаш техникаси ва алоқа воситаларини ишлаб чиқариш ва комплектлаш билан, мураккаб маиший ва ҳисоблаш техникасини, саноат ускуналарини ишлаб чиқариш, таъмирлаш ва уларга сервис хизмати кўрсатиш билан шуғулланаётган бўлса — 35 фоиз;

— фаолиятнинг бошқа турлари билан шуғулланаётган ишлаб чиқариш кооперативлари (ширкатлари) ва кичик корхоналар, уларнинг уюшмалари ва бирлашмалари 45 фоиз миқдорида фойдадан солиқ тўлайдилар.

Агар савдо ва савдо-харид кооперативлари (ширкатлари), кичик корхоналар бажараётган ишларнинг ва кўрсатаётган хизматларнинг 30 фоиздан кўпроғи Ўзбекистон ССРдан ташқарида реализация қилинган бўлса, Қорақалпоғистон АССР Олий Кенгаши, халқ депутатлари вилоят ва Тошкент шаҳар Советлари қарорига мувофиқ улар учун фойдадан олинадиган солиқ ставкаси 60 фоизгача оширилиши мумкин.

Бир неча фаолият турини амалга ошираётган (кўп тармоқли) кооперативлар (ширкатлар) ва кичик корхоналар, улар асосан қайси фаолият тури билан шуғуллансалар шу фаолият тури учун белгиланган ставкалар бўйича (маҳсулотни реализация қилишдан, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишдан тушган пулга қараб) фойдадан солиқ тўлайдилар.

2. Ушбу модда 1-банди «а», «в», «г», «е» ва «ж» кичик бандларида кўрсатилган солиқ тўловчилардан олинадиган солиқ суммаси Ўзбекистон ССР қонун ҳужжатларида белгиланган нормативлар бўйича Ўзбекистон ССР бюджетига, Қорақалпоғистон АССР бюджетига ва маҳаллий бюджетларга ўтказилади.

Ушбу модда 1-бандининг «б», «д», «з» кичик бандларида кўрсатилган солиқ тўловчилардан олинадиган солиқ суммаси маҳаллий бюджетларга ўтказилади.

Ишлаб чиқариш кооперативлари (ширкатлари), кичик корхоналар, уларнинг уюшмалари, бирлашмалари тўлайдиган солиқ суммаси улар рўйхатга олинган ноҳия ёки шаҳар бюджетига ўтказилади.

3. Ушбу модданинг 1-бандида санаб ўтилган корхоналар бўйича солиқ ставкалари Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши аниқлайдиган тартибда айрим тармоқлар учун белгиланадиган рентабеллик даражасининг йўл қўйиладиган доирасида қабул қилинади.

Рентабеллик йўл қўйиладиган даражадан юқори бўлган тақдирда ана шу юқори миқдорга тегишли фойдага мазкур қонун 3-моддасининг 4-бандида назарда тутилган ставкалар бўйича солиқ солинади.

6-модда. Солиқ бўйича имтиёзлар

1. Мазкур қонуннинг 2-моддасига мувофиқ ҳисоблаб чиқарилган фойдага солинадиган солиқ қуйидагича қисқартирилади:

а) корхона ўз ихтиёрида қолган фойда ҳисобидан амалга оширадиган илмий тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларини олиб бориш, янги илғор технологиялар ва маҳсулот турларини (эркин конверсия қилинадиган валютада экспортга етказиб бериладиган машинасозлик маҳсулотлари ҳам шунга киради) тайёрлаш ҳамда ўзлаштириш, кадрлар тайёрлаш ва уларни қайта тайёрлаш учун кетган (капитал маблағлардан ташқари) харажатларнинг 30 фоизи миқдоридаги суммага;

б) жамғармага йўналтириладиган фойда ҳисобига қопланмайдиган марказлаштирилган капитал маблағларни (кредит шартномасида кўзда тутилган муддатларга) пул билан таъминлаш учун берилган кредитни қоплашга сарфланадиган фойда суммасига.

Ушбу имтиёз алоқа соҳаси корхоналари бўйича ҳам ишлаб чиқариш базасини ривожлантириш учун капитал маблағ солишни пул билан таъминлаш юзасидан 1990 йил 1 августгача расмийлаштирилган кредит битимларига нисбатан, енгил саноат, савдо корхоналари ва ўз оборот маблағлари нормативининг ўсишини таъминлашга нисбатан кредит битимларида кўзда тутилган муддатга амал қилади.

в) корхона ихтиёрида қоладиган фойда ҳисобидан амалга ошириладиган табиатни муҳофаза этиш тадбирларини ўтказиш билан боғлиқ харажатларнинг 30 фоизи миқдоридаги суммасига;

г) халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш ва аҳолига пулли хизмат кўрсатиш асосий (ихтисослашган) фаолият бўлмаса, ана шундай товарлар ишлаб чиқариш, шунингдек хизмат кўрсатишдан тушган корхона фойдаси ўсишининг 20 фоизи миқдоридаги суммасига;

д) ишлаб чиқаришни ривожлантиришга қаратилган алоқа хизматининг янги турларини жорий этишдан ҳосил бўладиган фойда суммасига;

е) корхоналарнинг балансларидаги соғлиқни сақлаш ва дам олиш объектларини, қариялар ва ногиронлар уйларини, маданият ва спорт объектларини, халқ таълими муассасаларини, шунингдек уй-жой фонди объектларини сақлаб туриш учун халқ депутатлари маҳаллий Советлари томонидан тасдиқланадиган харажатлар нормативларига мувофиқ ўз ихтиёрида қоладиган фойда ҳисобидан амалга оширадиган харажатлари суммасига;

ж) хайрия, экология маданият ва соғломлаштириш жамғармалари уюшмалари ва ташкилотларига; кўнгилли физкультура ва спорт жамиятларига, Қизил Крест ва Қизил Яримой уюшмасига ва жамиятларига ўтказилган фойда суммасига, бироқ бу мазкур қонуннинг 2-моддасига мувофиқ белгиланадиган солиқ солинувчи фойданинг 1 фоизидан кўп бўлмаслиги керак;

халқ таълими, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот, физкультура ва спорт корхоналари, муассасалари ҳамда ташкилотларига, маҳаллалардаги жамоатчилик қўмиталарига ўтказилган фойда суммасига, бироқ бу мазкур қонуннинг 2-моддасига мувофиқ белгиланадиган солиқ солинувчи фойданинг 5 фоизидан кўп бўлмаслиги керак;

з) корхоналар (қишлоқ хўжалик корхоналари ва матлубот кооперацияларидан ташқари) фойда ҳисобидан фундаментал тадқиқотлар олиб бораётган илмий муассасаларга, шунингдек қишлоқ жойларда объектлар қуриш ва улар учун асбоб-ускуналар сотиб олишда қишлоқ хўжалик корхоналарига ёрдам кўрсатишга сарфлаётган харажатлар суммасига, бироқ бу мазкур қонуннинг 2-моддасига мувофиқ белгиланадиган солиқ солинувчи фойданинг (ушбу модда 1-бандининг «д» кичик бандида кўзда тутилган сумма бунга кирмайди) 1 фоизидан кўп бўлмаслиги керак;

и) қарилик ва ногиронлик пенсияси олаётганларнинг меҳнати қўлланилаётган корхоналар фойдасининг 30 фоизи миқдоридаги суммасига, башарти, улар асосий ишлаб чиқаришда ишловчилар умумий сонининг камида 50 фоизини ташкил этса ёки қарилиги бўйича пенсионерлар ва ногиронлар асосий ишлаб чиқаришда ишловчилар умумий сонининг 30 фоизидан 50 фоизигачасини ташкил этса, корхона фойдасининг 20 фоизи миқдоридаги суммасига;

к) маҳаллий аҳамиятга молик ва болаларга мўлжалланган нашрлар, дарсликлар, кам нусхали (2000 та нусхагача) илмий адабиёт ва техника адабиёти чиқариш, кам сонли халқлар тилида адабиётлар чиқаришдан ҳамда сенсор нуқсонига эга шахслар учун нашрлар чиқаришдан тушган фойданинг 50 фоизи миқдоридаги суммасига;

л) бюджетдан маблағ билан таъминлаш ҳисобига давлат буюртмалари бўйича ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишдан тушган илмий-тадқиқот муассасалари фойдаси суммасига;

м) ижтимоий жиҳатдан паст нархлардаги товар ишлаб чиқариш ва уларни сотишдан олинган фойда суммасига;

н) Ўзбекистон ССР фуқаролар мудофааси ташкилотининг авариялар, фалокатлар ва табиий офатлар юз берганида қутқариш ишларини амалга оширишга ихтисослаштирилган авария-қутқарув бўлинмаларини тайёрлаш, уларнинг моддий-техника базаларини жиҳозлаш учун йўналтириладиган фойданинг 30 фоизи миқдоридаги суммасига.

2. Қуйидагилар солиқ тўлашдан озод қилинадилар:

а) корхоналар ва уларнинг ёрдамчи пудратчилари тарих ва маданият ёдгорликларини таъмирлаш-тиклаш ишларини амалга оширишдан олган фойда бўйича;

б) ўқувчиларнинг корхоналари ва ўқувчиларнинг кооперативлари;

в) даволаш муассасалари ҳузуридаги даволаш-ишлаб чиқариш устахоналари;

г) протез-ортопедия буюмлари ишлаб чиқарувчи, ногиронларга ясама аъзолар тайёрлаб берувчи корхоналар;

д) Ўзбекистон ССР Давлат банкининг резерв системаси вазифаларини бажариши натижасида ҳосил бўладиган жамловчи фойдаси.

3. Ишга янги туширилган корхоналар, мулкчиликнинг шаклидан қатъий назар, ишга туширилган биринчи йили белгиланган солиқ ставкасининг 25 фоизини, иккинчи йили 50 фоизини тўлайдилар.

4. Матлубот кооперацияси бўйича қуйидагилар солиқ тўлашдан озод қилинадилар:

а) янги ташкил этилган бўлиб, маҳаллий хом ашёдан ва чиқиндилардан (шу жумладан харид нархлари бўйича тайёрланган қишлоқ хўжалик хом ашёсидан) халқ истеъмоли моллари (вино, арақ маҳсулотлари, тамаки, тамаки маҳсулотлари, таркибида спирт бўлган пардоз-андоз буюмларидан ташқари) ишлаб чиқарадиган корхоналар (цехлар)нинг фойдаси, агар молларни ишлаб чиқариш учун фойдаланиладиган сифатли материалларнинг қиймати хом ашё ва материаллар умумий қийматининг 25 фоизидан ошмаса, ана шу корхоналар (цехлар) ишга туширилган кундан бошлаб икки йил мобайнида;

б) корхоналарнинг қишлоқ жойларда, шаҳар посёлкаларида ва район марказларида ўз моддий-техника базасини ривожлантиришга сарфланадиган фойдаси;

в) ўзи овлаган балиқни сотишдан олинган фойда;

г) колхоз бозорларининг ўз моддий-техника базасини қуриш ва кенгайтиришга, ўзига қарашли меҳмонхона хўжалигини ривожлантиришга, ободончиликка ҳамда колхоз бозорларини ишлатиш учун қилинадиган харажатларни қоплашга сарфланган фойдаси.

5. Жамоат ташкилотлари бўйича қуйидагилар солиқ тўлашдан озод қилинадилар:

а) ногиронларнинг жамоат ташкилотлари, уларнинг муассасалари, ўқув-ишлаб чиқариш корхоналари ва бирлашмалари;

б) «Орол» жамғармаси, В. И. Ленин номидаги Совет болалар жамғармаси, Совет тинчлик жамғармаси, Совет маданият жамғармаси, Совет меҳр-мурувват ва саломатлик жамғармаси, Л. И. Виготский номидаги ривожланишда нуқсони бўлган болаларга ёрдам жамғармаси, Бутуниттифоқ «Ногиронларнинг саломатлигини тиклаш» уюшмасининг бўлимлари, Улуғбек, Навоий, Ойбек, Қодирий номидаги жамғармалар, Халқ дипломатияси жамғармасининг бош ваколатхонаси, Ўзбекистон маданият уюшмаси, ана шу жамғармалар ва уюшмаларнинг бўлинмалари, шунингдек уларнинг корхоналари ва ташкилотлари ана шу жамғармалар ва уюшмаларга, уларнинг уставда белгилаб қўйилган фаолиятини амалга ошириш учун ажратиладиган фойдалари бўйича;

в) соғлиқни сақлаш объектлари қуриш бўйича «ВИДИМ» акцияли концерни, Қизил Крест ва Қизил Яримой жамиятлари, шунингдек уларнинг корхоналари ва ташкилотлари уюшмага ва жамиятга уларнинг уставда белгилаб қўйилган фаолиятини амалга оширишлари учун ажратадиган фойдаси бўйича;

(Давоми 3-бетда).

Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг қонуни

КОРХОНАЛАР, БИРЛАШМАЛАР ВА ТАШКИЛОТЛАРДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАР ТЎҒРИСИДА

(Боши 2-бетда).

г) ижодий уюшмаларнинг хўжалик ҳисобидаги корхоналари оладиган, мазкур уюшмаларга уларнинг уставда белгилаб қўйилган фаолиятини амалга ошириши учун берадиган фойдаси бўйича;

д) Бутуниттифоқ ихтирочилар ва рационализаторлар жамияти, шунингдек унинг ташкилотлари жамиятга унинг уставда белгиланган фаолиятини амалга ошириш учун бериладиган фойдаси бўйича;

е) ёшлар ташкилотлари, касаба уюшмалари олий ўқув юртлари, ўрта махсус ўқув юртлари, ўрта ва ҳунар-техника билим юртлари қошида ташкил этган корхоналарнинг талабалар ва ўқувчилар ижтимоий-маиший шароитларини яхшилашга сарфлайдиган фойдаси.

6. Ўзбекистон ССР ҳудудида совет ҳамда ажнабий ҳуқуқий шахслари ва фуқаролари иштирокида ташкил этилган қўшма корхоналар ва уларнинг филиаллари бўйича, агар ажнабий иштирокчининг устав фондидаги улуши 30 фоиздан ортиқ бўлса:

а) қўшма корхоналар рўйхатга олинган пайтдан бошлаб дастлабки икки йил мобайнида фойдадан солиқ тўлашдан озод қилинадилар, фойдали қазилмаларни қазиб олиш ва балиқ овлаш билан шуғулланувчи корхоналар бундан мустаснодир. Қўшма корхона уч йиллик муддат тамом бўлгунга қадар тугатилган тақдирда солиқ суммаси унинг фаолиятининг бутун даври учун тўла миқдорда ҳисоблаб чиқарилади;

б) солиқ солинадиган фойда ишлаб чиқаришни ривожлантиришга, узоқ муддатли банк кредитлари бўйича фоизлар тўлашга (муддати ўтган ва муддати узайтирилган кредитлар бўйича тўланадиган фоизлардан ташқари), шунингдек илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларини амалга оширишга, табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини ўтказишга сарфланган фойда суммасига камайтирилади.

7. Жамоа хўжаликларидан ташқари ишлаб чиқариш кооперативлари (ширкатлари), шунингдек кичик корхоналар бўйича:

а) солиқ солинадиган фойда узоқ муддатли банк кредитлари бўйича фоизлар тўлашга (муддати ўтган ва муддати узайтирилган кредитлар бўйича фоизлардан ташқари), шунингдек илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларини, табиатни муҳофаза қилиш тадбирларини амалга оширишга сарфланган фойда суммасига камайтирилади;

б) уруш ва меҳнат ветеранлари кенгашлари қошида ташкил этилган ҳамда ишловчиларининг камида 50 фоизи пенсия ёшига етган кишилар (пенсионерлар) бўлган уруш, меҳнат ва СССР Қуролли Кучлари ветеранларининг кооперативлари (кооперативларнинг уюшмалари) ва кичик корхоналари солиқ тўлашдан батамом озод қилинадилар.

Кооперативлар (ширкатлар) ва кичик корхоналар (томошахоналар, воситачи ва савдо-харид корхоналаридан ташқари) ташкил этилган (рўйхатга олинган)идан кейинги биринчи йили тегишли фаолият тури учун тасдиқланган солиқ ставкасининг 25 фоизи, иккинчи йили эса 50 фоизи миқдорида фойдадан солиқ тўлайдилар.

Уч йиллик муддат тугамай кооперативнинг (ширкатнинг) ва кичик корхонанинг фаолияти тўхтатилган тақдирда солиқ суммаси унинг бутун фаолият даври учун ана шу (корхоналар) учун белгиланган миқдорда тўлалигича ҳисобланади.

Қорақалпоғистон АССР Олий Кенгаши, халқ депутатлари вилоят ва Тошкент шаҳар Советларининг қарори билан ишлаб чиқариш кооперативлари (ширкатлари) ва кичик корхоналарнинг турларига, уларнинг аҳоли эҳтиёжларини қондиришга қўшаётган улушига, моддий-техника таъминоти ва маҳсулотни реализация қилиш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш) шароитларига ҳамда бу корхоналарда қўлланаётган нарх белгилаш тартибига қараб қўшимча имтиёзлар ҳам берилиши мумкин.

8. Корхоналар ва уларнинг тармоқ бўлинмалари базасида ташкил этилган ижара корхоналари ушбу қонуннинг 4 ва 5-моддалари бўйича ҳисобланадиган солиқ суммасини ижара ҳақи таркибига кирувчи амортизация ажратмаларини чегириб ташлаган ҳолда ижара ҳақи миқдорида камайтирадилар. Давлат корхонаси ижарага ўтган ҳолларда, қонунларга мувофиқ ҳисобланадиган ижара ҳақининг жами тегишли бюджетга ўтказилади.

9. Ўзбекистон ССР ва Қорақалпоғистон АССР қонун ҳужжатларида фойдадан солиқ тўлаш бўйича қўшимча имтиёзлар бериш тартиби белгилаб қўйилади.

Халқ депутатлари маҳаллий Советлари фойдадан олинадиган солиқ бўйича ўз ҳудудларида жойлашган солиқ тўловчилардан олиниб, маҳаллий бюджетларга ўтказиладиган солиқ суммалари доирасида қўшимча имтиёзлар беришлари мумкин.

7-модда. Фойдадан олинадиган солиқ бўйича ставкалар миқдорини ва имтиёзларни аниқлаш тартиби

Ушбу қонунда кўзда тутилган фойдадан олинадиган солиқ ставкаларининг миқдори, шунингдек фойдага солиқ солиш бўйича бериладиган имтиёзларнинг таркиби ва уларни бериш тартибига Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши томонидан келаси йил бюджетини тасдиқлаш чоғида аниқлик киритилиши мумкин.

8-модда. Солиқни ҳисоблаб чиқиш тартиби ва тўлаш муддатлари

1. Солиқ суммасини солиқ тўловчиларнинг ўзлари солиқ солинадиган фойда миқдорига асосланиб бериладиган имтиёзлар ва солиқ ставкаларини ҳисобга олган ҳолда мустақил белгилайдилар.

2. Йил чораги мобайнида барча солиқ тўловчилар (ушбу модданинг 3 ва 4-бандларида санаб ўтилган солиқ тўловчилар бундан мустасно) бюджетга олдинги йилнинг тегишли даврида ҳақиқатда ўтказилган солиқ суммаси миқдорида солиқнинг аванс улушларини тўлайдилар.

Бюджетга солиқнинг аванс улушлари кечи билан ҳар ойнинг 10 ва 25 кунигача фойдадан тўланадиган солиқ уч ойлик суммасининг 1/6 қисми миқдорида тенг бўлиб тўланади.

Фойдадан унчалик кўп бўлмаган миқдорда солиқ тўлайдиган шахснинг илтимосига кўра у турган жойдаги солиқ идораси ойлик солиқ суммаси 1/3 қисми миқдорида бюджетга тўловнинг битта муддатини белгилаб қўйиши мумкин.

Биринчи чорак, ярим йил, 9 ой ва йил тугагач, солиқ тўловчи ўзи олган ва солиқ солиниши керак бўлган амалдаги фойдага қараб, йил бошидан бери солиқ суммасини ўсиб борувчи якун бўйича ҳисоблаб чиқаради.

3. Матлубот жамиятлари, уларнинг уюшмалари ва корхоналари, матлубот кооперацияси корхоналари ва ташкилотлари, кооператив ва жамоат корхоналари, бирлашмалари ва ташкилотлари, жамоа хўжаликлари, совхозлар ва бошқа қишлоқ хўжалик корхоналари йилнинг олдинги чораклари учун ҳисоблаб чиқарилган солиқ суммаларини ҳисобга олиб, йилнинг ҳар чораги солиғини йил бошидан бери ўсиб борувчи якуни бўйича белгилайдилар.

4. Ўзбекистон ССР ҳудудида совет юридик шахслари, фуқаролари ҳамда ажнабий юридик шахслар, фуқаролар иштирокида ташкил этилган қўшма корхоналар йил давомида йилнинг ҳар чорагида бюджетга фойдадан олинадиган солиқнинг аванс улушларини йиллик тўлов ҳажмининг 1/4 қисми миқдорида ҳар бир чоракнинг охирги ойидаги 15-кундан кечиктирмай тўлайдилар. Жорий йил учун фойдадан олинадиган солиқнинг аванс суммаси корхона томонидан жорий йилнинг молиявий режасини ҳисобга олиб аниқланади.

Ўтган календарь йил давомида олинган фойдадан тўланадиган солиқни корхона ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 15-мартидан кечиктирмасдан бухгалтерлик ҳисоботи (баланси) асосида ҳисоблаб чиқаради.

5. Солиқ йил чораги ҳисоб-китоблари бўйича бухгалтерлик ҳисоботларини (балансларини) тақдим этиш учун белгилаб қўйилган кундан бошлаб 5 кун муддат, йиллик ҳисоб-китоблар бўйича эса бир йиллик бухгалтерлик ҳисоботларини (балансларини) тақдим этиш учун белгилаб қўйилган кундан бошлаб 10 кун муддат ичида тўланади. Бюджетга фойдадан тўланадиган солиқни ўтказиш учун тўлов тавсияномалари солиқ тўловчилар томонидан банк муассасасига тўлов муддати бошлангунча топширилади.

Совет юридик шахслари, фуқаролари ҳамда ажнабий юридик шахслар ва фуқаролар иштирокида Ўзбекистон ССР ҳудудида ташкил этилган қўшма корхоналар фойдага солинадиган солиқни нақд пулсиз сўм ҳисобида ёки белгиланган тартибда Ўзбекистон ССР банклари томонидан сотиб олинадиган чет эл валютасида тўлайдилар.

6. Ортиқча тўланган солиқлар навбатдаги тўловлар ҳиссбига ўтказиб қўйилади ёки тўловчининг ёзма аризаси қабул қилинган кундан бошлаб беш кун муддат ичида солиқ тўловчига қайтариб берилади.

7. Солиқ тўловчилар ўзлари жойлашган ердаги солиқ идораларига бухгалтерлик ҳисоботлари (декларациялари) ва балансларини Ўзбекистон ССР қонунларида белгилаб қўйилган тартибда ва муддатларда, фойдадан тўланадиган солиқ суммасининг ҳисоб-китобларини эса Ўзбекистон ССР Молия вазирлиги тасдиқлаган намуналар бўйича топширадилар. Ўзбекистон ССР ҳудудида совет юридик шахслари, фуқаролари ҳамда ажнабий юридик шахслар, фуқаролар иштирокида ташкил этилган қўшма корхоналар йиллик бухгалтерлик ҳисоботларини ва балансларини ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 15 мартигача топширадилар.

II БОБ. АЖНАБИЙ ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ ЎЗБЕКИСТОН ССР ҲУДУДИДАГИ ФАОЛИЯТДАН ОЛГАН ФОЙДАЛАРИГА СОЛИНАДИГАН СОЛИҚ

9-модда. Солиқ тўловчилар

Ўзи доимий турган мамлакатнинг қонунларига мувофиқ юридик шахслар деб эътироф этиладиган, Ўзбекистон ССР ҳудудида, Ўзбекистон ССР иқтисодий зонасида доимий ваколатхона орқали хўжалик фаолиятини амалга оширадиган компаниялар, бирлашмалар, шунингдек бошқа ҳар қандай ташкилотлар ажнабий юридик шахслар фойдасидан солиқ тўловчилар, деб ҳисобланадилар. Солиқ солиш мақсадларида ажнабий юридик шахснинг Ўзбекистон ССРдаги доимий ваколатхонаси деганда бюро, идора, агентлик, фаолият юритиладиган ҳар қандай бошқа жой (табиий ресурсларни қазиб чиқариш билан, битимларда назарда тутилган қурилиш, ускуналарни ўрнатиш, монтаж қилиш, йиғиш, созлаш, хизмат кўрсатиш ва бошқа шунга ўхшаш ишларни амалга ошириш билан боғлиқ бўлган жой), шунингдек Ўзбекистон ССР ҳудудида ажнабий шахсларнинг вакили бўлган ташкилотлар ва фуқаролар тушунилади.

Ажнабий юридик шахс доимий ваколатхона жойлашган ердаги солиқ идорасида рўйхатдан ўтиши шарти билан Ўзбекистон ССРдаги хўжалик фаолиятини доимий ваколатхона орқали амалга оширади.

Ўзбекистон ССРда доимий ваколатхона орқали фаолиятни амалга ошираётган ажнабий юридик шахснинг рўйхатдан ўтмаслиги солиқ солиниши керак бўлган даромадни яшириш, деб ҳисобланади.

Ўзбекистон ССРда ажнабий юридик шахс фаолиятининг бошланиши ёки тамом бўлишини рўйхатдан ўтказиш фаолият бошланганидан кейин бир ой ичида ёки фаолият тўхтатилишидан бир ой олдин амалга оширилиши керак.

10-модда. Солиқ солиш объекти

Доимий ваколатхона орқали Ўзбекистон ССР ҳудудида ва Ўзбекистон ССР иқтисодий зонасида фаолиятни амалга оширувчи ажнабий юридик шахс олган фойда солиқ солиш объекти бўлади.

Фойданинг шаклланиш хусусиятлари ва уни ҳисоблаб чиқишда назарга олинадиган харажатлар таркиби Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси белгилайдиган тартибда аниқланади.

Ажнабий юридик шахснинг Ўзбекистон ССРдаги фаолиятидан олган фойдасини тўғридан-тўғри аниқлаш имкони бўлмаган тақдирда ҳудудида доимий ваколатхона жойлашган солиқ идораси билан келишиб туриб, фойдани даромад ёки қилинган харажатлар асосида рентабеллик даражаси 15 фоиз бўлишидан келиб чиққан ҳолда аниқлашга йўл қўйилади.

Ўзбекистон ССРда доимий ваколатхона орқали амалга ошираdиган фаолияти эвазига маҳсулот ёки мулк тарзида ҳақ оладиган ажнабий юридик шахслар фойдадан солиқ тўлайдилар, бу фойданинг миқдорини аниқлаш учун келишилган (шартнома) нархлардан, маҳсулот экспорт қилувчи асосий совет ташкилотларининг нархларидан ёки шундай, ё бўлмаса шунга ўхшаш маҳсулот ёхуд мол-мулк учун жаҳон бозори нархлари негизида ҳисоблаб чиқилган нархлардан фойдаланилади.

11-модда. Солиқ миқдори ва уни бюджетга ўтказиш

Ажнабий юридик шахснинг Ўзбекистон ССРдаги фаолиятдан олган фойдасидан мазкур қонун 5-моддасининг 1-банди «в» кичик бандида кўзда тутилган ставкаларда солиқ олиниши керак.

Солиқ суммаси республика бюджетига, Қорақалпоғистон АССР бюджетига ва маҳаллий бюджетларга ушбу қонун 5-моддасининг 2-бандида кўзда тутилган тартибда ўтказилади.

Ўзбекистон ССР бюджетига, Қорақалпоғистон АССР бюджетига, маҳаллий бюджетларга ўтказиладиган солиқлар суммаси, шунингдек табиий ресурслар учун тўловларнинг умумий миқдори маҳсулотнинг (ишлар, хизматларнинг) таннархига ажратиладиган қисмидан ташқари) мазкур қонун 5-моддасининг 1-банди «в» кичик бандида кўзда тутилган ставкалар бўйича ҳисоблаб чиқиладиган фойдадан ундириладиган энг кўп миқдордан ошиб кетмаслиги керак.

12-модда. Солиқ имтиёзлари

Ўзбекистон ССРда фаолиятини амалга ошираётган ажнабий юридик шахслар рўйхатдан ўтказилган пайтдан бошлаб дастлабки икки йил давомида (олис қишлоқ ва тоғ районларида ҳамда аҳолиси 2000 кишидан кам бўлган аҳоли пунктларида ташкил этилганлари эса дастлабки уч йил давомида) фойдадан солиқ тўлашдан озод қилинади. Ажнабий юридик шахслар рўйхатдан ўтказилган пайтдан бошлаб уч йил ўтгунга қадар тугатилгани тақдирда уларнинг бутун фаолияти даври учун тўлиқ миқдорда фойдадан солиқ тўланади. Ўзбекистон ССРда фаолиятни амалга ошираётган ажнабий юридик шахслар мазкур қонуннинг 6-моддаси 6-бандида назарда тутилган совет ва ажнабий юридик шахслари ҳамда фуқаролари иштирокида Ўзбекистон ССР ҳудудида ташкил этилган қўшма корхоналарга бериладиган солиқ имтиёзларидан фойдаланадилар.

13-модда. Солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби ва тўлаш муддатлари

1. Солиқ миқдори фойданинг солиқ солинадиган миқдорига қараб, ушбу қонуннинг 12-моддасига мувофиқ бериладиган имтиёзларни ҳамда солиқ ставкасини ҳисобга олиб аниқланади.

Ажнабий юридик шахсларнинг фойдасидан олинадиган солиқ ҳар йили доимий ваколатхона жойлашган ердаги солиқ идораси томонидан ҳисоблаб чиқарилади.

2. Ўзбекистон ССРда фаолият олиб борувчи ажнабий юридик шахслар ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 15 апрелидан кечиктирмасдан солиқ идорасига Ўзбекистон ССРдаги ўз фаолияти тўғрисида ҳисобот, шунингдек Ўзбекистон ССР Молия вазирлиги тасдиқлайдиган намуна бўйича даромадлари тўғрисида маълумот топширади. Жорий йил тамом бўлгунга қадар фаолияти тўхтатилган тақдирда мазкур ҳужжатлар фаолият тўхтатилган кундан бошлаб бир ой мобайнида тақдим этилиши керак.

Ўзбекистон ССРда фаолият олиб борувчи ажнабий юридик шахсларнинг даромадлари тўғрисидаги декларация хўжалик ҳисобида ишлайдиган аудитор ташкилот томонидан ҳақ эвазига ҳар йили текширилиши керак.

3. Ҳисоблаб чиқилган солиқ ҳажмида тўловчига Ўзбекистон ССР Молия вазирлиги томонидан тасдиқланган нусхада тўлов хабарномаси топширилади.

Солиқ тўлов хабарномасида кўрсатилган муддатларда корхоналар ва фуқаролар томонидан нақд пулсиз сўмлар билан ёки белгиланган тартибда СССР ва Ўзбекистон ССР банклари, корхоналари ва фуқаролари сотиб оладиган чет эл валютаси билан тўланади.

III БОБ. ОБОРОТ СОЛИҒИ

14-модда. Солиқ тўловчилар

Оборот солиғи тўловчилар оборот солиғи солинадиган товарларни (маҳсулотни) ишлаб чиқарадиган ва сотадиган корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан (шу жумладан, ишлаб чиқариш ширкатлари, шунингдек совет юридик шахслари ҳамда ажнабий юридик шахслар ва фуқаролар иштирокида ташкил этилган қўшма корхоналардан ва уларнинг бўлимларидан) иборатдир.

15-модда. Солиқ ставкалари ва солиқни бюджетга ўтказиш

Оборот солиғи миқдорлари солиқ солинадиган оборотга нисбатан фоизлар ҳисобида ёки товар (маҳсулот) бирлигидан олинадиган қатъий миқдорлар ҳисобида белгилаб қўйилади, мазкур оборот эса савдо ва улгуржи-савдо чегирмаларини (транспорт чиқимларини) чиқариб ташлаб давлат чакана нархлари асосида ёки тартибга солинадиган ва эркин чакана нархлар асосида аниқланади.

Чакана нархлар (саноатнинг улгуржи нархлари) ва корхоналарнинг улгуржи нархлари белгилаб қўйилган товарлар (маҳсулотлар бўйича солиқ мазкур нархлар ўртасидаги тафовут тарзида савдо ва улгуржи-савдо чегирмаларини (транспорт харажатларини) ҳисобга олиб белгиланади.

Оборот солиғини жорий этиш шартлари ва миқдорларининг даражалари Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси аниқлайдиган тартибда белгиланади.

Корхоналар учун давлатнинг чакана нархларида, тартибга солинадиган ва эркин чакана нархларда сотиладиган товарларга оборотдан олинадиган солиқ миқдорлари:

а) Ўзбекистон ССР ва Қорақалпоғистон АССР нарх белгилаш идоралари, шунингдек вазирликлар (идоралар) ўзларига берилган ҳуқуққа мувофиқ чакана нархларини тасдиқлаб берадиган молларнинг турлари бўйича — Ўзбекистон ССР Молия вазирлиги томонидан;

б) вилоят ижроия комитетлари, шаҳар ижроия комитетлари (жумҳуриятга бўйсунадиган шаҳарларнинг ижроия комитетлари) чакана нархларини тасдиқлаб берадиган молларнинг турлари бўйича — Ўзбекистон ССР Молия вазирлигининг тегишли давлат солиқ инспекциялари томонидан ишлаб чиқилиб, тасдиқланади.

Тасдиқланган оборот солиғининг ставкалари нарх-наво ва тарифлар марказлаштирилган тартибда ўзгартирилган тақдирда қайта кўриб чиқилади.

Оборот солиғи тарзида тушган сумма республика бюджетига ўтказилади, унинг Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши тасдиқлайдиган нормативлар бўйича Қорақалпоғистон АССР бюджетига ва маҳаллий бюджетларга бериладиган қисми бундан мустаснодир.

16-модда. Солиқ соҳасидаги имтиёзлар

1. Қуйидагилар оборот солиғи тўлашдан озод қилинади:

а) ишга тушган кундан бошлаб икки йил мобайнида:

маҳаллий хом ашёдан ва чиқиндилардан товарлар (арақ, вино-арақ маҳсулотлари, пиво, тамаки, тамаки маҳсулотлари, пластмасса товарлар ҳамда таркибида спирт бўлган пардоз-андоз буюмларидан ташқари) ишлаб чиқарадиган корхоналар, башарти, товарларни ишлаб чиқариш учун фойдаланиладиган тўла қимматли материаллар ва хом ашёнинг қиймати хом ашё ва материаллар умумий қийматининг 25 фоиздан ортиқ бўлмаса;

халқ бадиий ҳунармандчилиги корхоналари ўзлари тайёрлаган бадиий буюмларни сотиш бўйича;

б) кўрлар ва карлар жамиятларига қарашли, шунингдек кўрлар ва карларга мўлжалланган ўқув-ишлаб чиқариш корхоналари, агар меҳнат қобилияти чекланган шахслар ушбу корхоналар ходимлари умумий сонининг камида 50 фоизини ташкил этса;

в) тоғли ва олис ерларда жойлашган матлубот кооперациясининг маҳсулотлар (узум виноси, мева-резаворлар виноси, ўткир ичимликлар ва пиводан ташқари) сотувчи корхоналари оборот солиғи ҳажмининг 50 фоизигача миқдорда, районга бўйсунувчи шаҳарларда, шаҳар посёлкаларида ва қишлоқ жойларда жойлашган корхоналар эса 25 фоизи миқдорида;

г) жамоа хўжаликлари, совхозлар ва бошқа қишлоқ хўжалик корхоналари маҳаллий хом ашёдан ва ўзлари ишлаб чиқарган хом ашёдан тайёрланган маҳсулотни сотиш бўйича, пластмасса маҳсулотлар, ошланган мўйнали терилар, мўйна ва заргарлик буюмлари, шунингдек спирт ишлатиб тайёрланган вино-арақ маҳсулотларидан ташқари;

д) В. И. Ленин номидаги Совет болалар жамғармасининг, Совет тинчлик жамғармасининг, Совет маданият жамғармасининг, Совет меҳр-мурувват ва саломатлик жамғармасининг, Қизил Крест ва Қизил Яримой жамиятлари уюшмасининг, «Орол» жамғармасининг, Улуғбек, Навоий, Қодирий, Ойбек номидаги жамғармаларнинг, Бутуниттифоқ «Ногиронларнинг саломатлигини тиклаш» уюшмасининг, халқ дипломатияси бош ваколатхонаси фондининг корхоналари ва хўжалик ташкилотлари ўз фаолиятлари йўналишига мувофиқ ишлаб чиқарадиган товарлар ва маҳсулот бўйича;

е) ижодий уюшмаларнинг корхоналари ва хўжалик ташкилотлари ушбу уюшмаларга уларнинг уставлардаги фаолиятини амалга ошириш учун берадиган оборот солиғи суммаси миқдорида;

ж) уруш ва меҳнат ветеранлари кенгашлари қошидаги ишловчиларининг камида 50 фоизи пенсия ёшига етган шахслардан (пенсионерлардан) иборат бўлган, маҳаллий хом ашё ва чиқиндилардан товарлар ишлаб чиқарадиган уруш, меҳнат ва Қуролли Кучлар ветеранларининг кооперативлари (кооперативлар уюшмалари);

з) ўқувчилар корхоналари ва ўқувчилар кооперативлари ўзлари ишлаб чиқарадиган товарларни сотиш бўйича.

2. Халқ истеъмоли моллари тайёрлайдиган корхоналар товарлар ишлаб чиқариш ҳажмининг олдинги даврга нисбатан ўсишидан олинган оборот солиғининг 30 фоизигача қисмини Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси белгилайдиган тартибда ўз ихтиёрида қолдириш ҳуқуқига эга.

3. Жамғарма фонди маблағлари етарли бўлмаган тақдирда корхоналар халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқаришни кўпайтириш, уларнинг сифатини ошириш ва турларини кўпайтиришга берилган банк кредитини тўлаш учун кредит билан таъминланган тадбирларни амалга ошириш натижасида қўшимча ишлаб чиқарилган товарларни сотишдан олган оборот солиғи ҳажмининг 50 фоизигача қисмини сарфлашлари мумкин.

4. Оборот солиғи бўйича айрим солиқ тўловчилар учун қўшимча имтиёзлар, солиқ тўлаш қоидалари ва муддатлари Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси аниқлаб қўядиган тартибда белгиланади.

IV БОБ. МАҲСУЛОТ СОТГАНЛИК УЧУН ТЎЛАНАДИГАН СОЛИҚ

17-модда. Солиқ тўловчилар

Қуйидагилар солиқ тўлайдилар:

а) хўжалик ҳисоби принциплари асосида ишлаб чиқариш, тижорат ва бошқа тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган, мустақил балансга эга бўлган ва юридик шахс бўлган корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлар, шу жумладан Ўзбекистон ССР ҳудудида ташкил этилган қўшма корхоналар, хўжалик фаолияти юритаётган халқаро бирлашмалар, мулкчилик шаклларидан қатъий назар, совет юридик шахслари ва фуқаролари иштирокида бошқа иттифоқдош жумҳуриятлар ҳамда мамлакатлар ҳудудларида ташкил этилган қўшма корхоналарнинг Ўзбекистон ССР ҳудудидаги филиаллари;

б) маҳсулот ҳамда товарлар ишлаб чиқарувчи ва уларни сотувчи, хизматлар кўрсатувчи халқаро бирлашмалар ва ҳукуматга қарашли бўлмаган ташкилотлар (бирлашмалар);

в) хўжалик ҳисобида бўлмаган, бироқ маҳсулот ва товарлар ишлаб чиқарувчи ва уларни сотувчи, хизматлар кўрсатувчи ташкилотлар, шу жумладан, бюджетдан таъминланадиган ташкилотлар;

г) маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи ва уларни сотувчи, ишлар бажарувчи ва хизматлар кўрсатувчи Ўзбекистон ССР ҳудудида амал қилувчи ажнабий юридик шахслар.

18-модда. Солиқ солиш объекти ва солиқ ставкаси

Солиқ ставкаси ишлаб чиқариш-техника маҳсулотлари, халқ истеъмоли моллари сотишнинг, бажарилган ишлар ва кўрсатилган пулли хизматларнинг ҳажмига қараб, Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси кўрсатиб берган миқдорларда белгиланади.

19-модда. Солиқ суммаларини бюджетга ўтказиш тартиби

Солиқ суммаларини республика бюджети ва маҳаллий бюджетлар ўртасида тақсимлаш тартиби республика қонунлари билан белгиланади.

Солиқни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси томонидан белгиланади.

V БОБ. ЭКСПОРТ ВА ИМПОРТ СОЛИҒИ

20-модда. Солиқ тўловчилар

Экспорт ва импорт солиғини ушбу қонуннинг 1-моддасида санаб ўтилган ҳамда ташқи савдо алоқаларини амалга оширадиган барча ташкилотлар тўлайдилар.

21-модда. Солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби

Экспорт ва импорт солиғи Ўзбекистон ССР ҳудудига олиб кириладиган ёки унинг ҳудудидан четга чиқариладиган айрим турдаги товарларнинг ташқи савдо нархлари (СССР Давлат банки курси бўйича совет пулларига айлантириб ҳисобланган) билан СССР ва Ўзбекистон ССР ички нархлари даражаси ўртасидаги фарқлар натижасида ҳосил бўладиган соф даромадни давлат даромадига ўтказиш шаклида бўлади.

Экспорт ва импорт солиғи совет сўмларида ҳисобланади:

а) товарларни Ўзбекистон ССР ва СССР чегараси орқали ўтказиш чоғида солиқ солиниши керак бўлган товарларнинг эгаси (тасарруф қилувчи) божхона декларациядa кўрсатган товарларнинг ташқи савдо (шартнома) қийматига (СССР Давлат банки курси бўйича совет сўмларига айлантириб ҳисобланган қийматига) нисбатан фоиз ҳисобидаги божлар;

б) экспорт ёки импорт қилинаётган умумдавлат аҳамиятига молик товарлар айрим турларининг ташқи савдо нархлари (СССР Давлат банки курси бўйича совет сўмларига айлантириб ҳисобланган) билан Ўзбекистон ССРнинг ички нархлари ўртасида бўладиган, ташқи савдо битимини амалга ошириш билан боғлиқ харажатларни чиқариб ташлагандан кейин қоладиган фарқ.

Бундай товарларнинг рўйхати, харажатларнинг таркиби, экспорт ва импорт солиғининг миқдорлари, уларни тўлаш тартиби ва муддатлари, шунингдек солиқ бўйича имтиёзлар Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси томонидан аниқланадиган тартибда белгиланади.

22-модда. Солиқни ўтказиш тартиби

Экспорт ва импорт солиғи Ўзбекистон ССР бюджетига ўтказилади.

VI БОБ. ЖУМҲУРИЯТ ТАШҚАРИСИГА ЧИҚАРИЛАДИГАН ХОМ АШЁ РЕСУРСЛАРИГА СОЛИНАДИГАН СОЛИҚ

23-модда. Солиқ тўловчилар

Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси қошидаги Хом ашё ва енгил саноат маҳсулотлари таъминоти ҳамда уларни сотиш бош бошқармаси, шунингдек хом ашё ресурсларини Ўзбекистон ССРдан ташқарига сотадиган корхоналар солиқ тўловчилар ҳисобланади.

24-модда. Солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби

Республика ташқарисига сотилаётган хом ашё ресурсларига солинадиган солиқ Ўзбекистон ССРнинг амалдаги белгилаб қўйилган нархлари билан шартнома (тижорат) нархлари даражасидаги фарқ натижасида вужудга келадиган соф даромаднинг бир қисмини бюджетга олишдан иборат бўлади

25-модда. Солиқни тўлаш ва бюджетга ўтказиш тартиби

Ташқарига олиб чиқиб кетилаётгани учун солиқ ундириладиган хом ашё ресурсларининг рўйхати, қўшимча харажатлар таркиби, шунингдек солиқ ставкаси, уни тўлаш, бюджетга ўтказиш ва тақсимлаш тартиби Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси томонидан аниқланади.

VII БОБ. ЖАМОА ХЎЖАЛИГИ АЪЗОЛАРИНИНГ МЕҲНАТ ҲАҚИ ФОНДИДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚ

26-модда. Солиқ тўловчилар

Жамоа хўжаликлари хўжалик аъзоларининг меҳнат ҳақи фондидан ундириладиган солиқни тўловчилардир.

27-модда. Солиқ солиш объекти

Жамоа хўжалиги аъзоларининг меҳнат ҳақи фондининг жамоа хўжалигида ишлайдиган ҳар бир аъзога бир ойда 160 сўм ҳисобидаги солиқ солинмайдиган миқдордан ортиқ қисмига солиқ солинади.

Жамоа хўжалиги аъзоларининг меҳнат ҳақи фондидан солиқ солинадиган қисмини ҳисоблаб чиқариш чоғида жамоа хўжалиги аъзоларига тўланиши керак бўлган ҳамма ҳақлар, шу жумладан қўшимча ҳақлар, мукофотларнинг барча турлари, шунингдек натура тарзидаги тўловлар ҳам ҳисобга олинади.

Меҳнат ҳақи эвазига бериладиган маҳсулот унинг таннархи бўйича баҳоланади.

28-модда. Солиқ ставкаси ва уни бюджетга ўтказиш

Солиқни барча жамоа хўжаликлари хўжалик аъзолари меҳнат ҳақи фондининг солиқ солинадиган қисмидан 8 фоиз миқдорида тўлайдилар.

Солиқ суммалари маҳаллий бюджетларга ўтказилади.

29-модда. Солиқни ҳисоблаб чиқариш тартиби ва уни тўлаш муддатлари

Жамоа хўжалиги аъзолари меҳнат ҳақи фондининг солиқ солинадиган қисми хўжаликнинг барча тармоқларида ҳисоблаб ёзилган жамоа хўжалиги аъзолари меҳнат ҳақи умумий фонди асосида, шу жумладан жамоа хўжалиги аъзоларининг меҳнат ҳақи ҳисобига харид нархлари баҳосида бериладиган натура ҳолидаги маҳсулот қиймати ҳам қўшиб ҳисоблаб чиқарилади.

Жамоа хўжалиги аъзолари меҳнат ҳақи фондининг солиқ солинадиган қисми жамоа хўжалиги аъзолари меҳнат ҳақи учун ҳисоблаб ёзилган пул суммаси, шу жумладан натура ҳолидаги маҳсулот қиймати (харид нархлари баҳосида) билан меҳнат ҳақи фондининг солиқ солинадиган қисми ўртасидаги фарқ тарзида аниқланади, солиқ солинмайдиган қисми жамоа хўжалигида ишловчи ҳар бир аъзо ҳисобига 160 сўм миқдорида белгилаб қўйилган солиқ солинмайдиган ўртача энг оз ойлик маош тарзида ҳисоблаб чиқарилади.

Йилнинг I, II ва III чораклари учун тўланадиган солиқ миқдорлари меҳнат ҳақи бўйича йил бошидан буён жамоа хўжалиги аъзолари меҳнатига тўлаш учун фоиз тарзида ҳисобланган ҳақнинг умумий фонди миқдоридан жамоа хўжалиги аъзолари билан қилинган ҳисоб-китоблар тўғрисидаги бухгалтерия, ҳисоб ва ҳисоботи маълумотлари асосида ҳисоблаб чиқарилади. Мазкур фоиз жамоа хўжалиги аъзоларининг ўтган йилги меҳнат ҳақи фонди солиқ солинадиган қисмидан олинадиган даромад солиғи суммасининг ўша даврдаги умумий фонд суммасига нисбати тарзида белгиланади. Бунда жорий йилнинг ўтган даврида ҳисоблаб чиқарилган солиқ суммаси ҳисобга олинади.

Жамоа хўжалиги аъзоларининг йилнинг IV чорагида тўланиши лозим бўлган меҳнат ҳақи фондига солинадиган солиқ суммаси йил учун кутилаётган жамоа хўжалиги аъзолари меҳнат ҳақи фондидан I, II ва III чораклардаги солиқни ҳисоблаб чиқариш учун белгиланган фоиз бўйича аввалги чораклардаги тўловларни эътиборга олиб ҳисоблаб чиқарилади. Жамоа хўжалиги аъзолари меҳнат ҳақи фондининг солиқ солинадиган қисми бўйича узил-кесил ҳисоб-китоб жамоа хўжалигининг йиллик ҳисоботи маълумотлари бўйича йил давомида жамоа хўжалиги аъзоларига амалда ҳисобланган меҳнат ҳақи фонди ҳамда жамоа хўжалигида ишлаган жамоа хўжалиги аъзоларининг йиллик ўртача сони асосида амалга оширилади.

Жамоа хўжалиги аъзоларининг меҳнат ҳақи фондидан даромад солиғини жамоа хўжаликлари йил чораги тугагандан кейинги ҳар ойнинг 25-кунигача, жамоа хўжалиги аъзолари меҳнат ҳақи фондидан тегишли чорак ҳисоботи бўйича ҳисоблаб чиқарилган миқдорда тўлайдилар.

VIII БОБ. ИСТЕЪМОЛГА АЖРАТИЛАДИГАН МАБЛАҒЛАРНИНГ САРФЛАНИШИНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ СОЛИҚ

30-модда. Солиқ тўловчилар

Жамоа хўжаликлари, хўжалик фаолиятини амалга оширувчи ажнабий юридик шахслар, ҳукуматга қарашли бўлмаган халқаро ташкилотлар (бирлашмалар), халқаро бирлашмалар ва Ўзбекистон ССР ҳудудида совет

(Давоми 4-бетда).

Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг қонуни

КОРХОНАЛАР, БИРЛАШМАЛАР ВА ТАШКИЛОТЛАРДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАР ТЎҒРИСИДА

(Боши 2, 3-бетларда)

ҳамда ажнабий юридик шахслари ва фуқаролари иштирокида тузилган қўшма корхоналардан ташқари (агар ажнабий иштирокчининг устав фондидаги улуши камида 30 фоиз бўлса) барча корхона, бирлашма ва ташкилотлар солиқ тўловчилар ҳисобланади.

31-модда. Солиқ солиш объекти

Истеъмолга ажратиладиган маблағларнинг солиқ солинмайдиган миқдордан ортиқ суммаси солиқ солиш объекти бўлади.

32-модда. Истеъмолга ажратиладиган маблағларнинг таркиби

Истеъмолга ажратиладиган маблағлар таркибига қуйидагилар киритилади:

а) корхонанинг барча ишловчилари меҳнатига ҳақ тўлаш учун қилинадиган харажатлар суммаси;

б) пул тўловлари, шу жумладан йиллик иш якунлари бўйича мукофотлар, меҳнат учун пул ва натура шаклларида рағбатлантиришнинг бошқа турларига, моддий ёрдамга, меҳнат соҳасидаги ва ижтимоий соҳадаги имтиёзларни белгилашга ажратиладиган маблағлар ҳамда якка тарздаги бошқа тўловлар (муаллифлик ҳақи ҳамда кашфиётлар, рационализаторлик учун тўланадиган мукофотлар бу ҳисобга кирмайди);

в) меҳнат жамоасининг акциялари ҳамда меҳнат жамоаси корхона мулкига қўшган улушлар бўйича тўланадиган даромадлар (дивидендлар, фойдалар).

33-модда. Истеъмолга ажратиладиган маблағларнинг солиқ солинмайдиган миқдори

Истеъмолга ажратиладиган маблағларнинг солиқ солинмайдиган миқдори ушбу қонун 34-моддасига мувофиқ ҳисоблаб чиқарилган жорий даврнинг хўжалик даромади миқдорини ана шу маблағларнинг аввалги йилнинг тегишли даврида хўжалик олган даромаддаги улушига кўпайтириш йўли билан аниқланади. Хўжалик ҳисоби даромадининг истеъмолга ажратиладиган маблағларга нисбатан илдамроқ ўсишини таъминлайдиган коэффициент билан тузатиш киритилади.

Коэффициентнинг миқдори 0,98 даражада белгилаб қўйилади. Зарур ҳолларда бу коэффициент айрим тармоқлардаги ишлаб чиқаришнинг хусусиятларига боғлиқ ҳолда Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамасининг қарорига мувофиқ ўзгартирилиши мумкин.

Истеъмолга ажратилган маблағларнинг аввалги йилнинг тегишли даврида олинган хўжалик ҳисоби даромадидаги улушини аниқлаш чоғида бу маблағларнинг миқдори ўша даврда даромадларнинг солиқ солинмайдиган миқдорига нисбатан қанча ошиб кетишига йўл қўйилган бўлса, шунча миқдорда камайтирилади.

Йил якунлари юзасидан истеъмолга ажратиладиган маблағларнинг солиқ солинмайдиган маблағлар миқдорига нисбатан ошиб кетишига йўл қўйган ва солиқ тўлаган корхоналар мазкур тўловларни (солиқни ҳам қўшиб ҳисоблаганда) навбатдаги йилда истеъмолга ажратиладиган маблағлар ҳисобидан тўлайдилар.

Истеъмолга ажратиладиган маблағларнинг солиқ солинмайдиган миқдорига нисбатан тежаб қолинган суммаси эҳтиёт фондига ўтказиб қўйилиши ва ундан корхона кейинги даврларда истеъмол учун фойдаланиши мумкин, ундан тартибга солувчи солиқ олинмайди. Бунда тежаб қолинган мазкур маблағ жорий даврда истеъмолга ажратиладиган маблағларнинг хўжалик даромадидаги улушини аниқлаш чоғида ҳисобга олинади.

34-модда. Истеъмолга ажратиладиган маблағларни тартибга солиш учун асос қилиб олинадиган хўжалик ҳисоби даромади

Корхоналарнинг истеъмолга ажратиладиган маблағларини тартибга солиш учун асос қилиб олинадиган хўжалик ҳисоби даромади сотилган маҳсулот (бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар) таннархи таркибидаги меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари ҳамда корхона ихтиёрида қоладиган фойданинг йиғиндиси тарзида ҳисоблаб чиқарилади.

Хўжалик даромади аввалги йил билан таққосланадиган нархлар ва шартларда белгиланади. Давлат эҳтиёжлари учун ишларни бажариш ва маҳсулот етказиб бериш тақозоси билан ишлаб чиқариш ички тузилишининг ўзгартирилиши мазкур даромаднинг камайишига олиб келган ҳолларда унинг миқдори тегишли тарзда оширилади.

35-модда. Солиқ ставкалари ва солиқни бюджетга ўтказиш

Солиқ ставкалари Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши томонидан келгуси йилги республика бюджетини тасдиқлаш чоғида белгиланади.

Солиқ йилнинг ҳар чорагида Иттифоққа, республикага бўйсунадиган корхоналар (хўжаликлар) бўйича Ўзбекистон ССР республика бюджетига, бошқа корхоналар бўйича Қорақалпоғистон АССР бюджети ва маҳаллий бюджетларга ўтказилади.

36-модда. Солиқ бўйича имтиёзлар

Қуйидагиларга солиқ солинмайди:

а) янги ишга туширилаётган корхоналарда (объектларда) лойиҳадаги техника-иқтисодий кўрсаткичларини ўзлаштиришнинг норматив муддатлари ҳамда ана шу муддат тамом бўлгандан кейинги биринчи иш йили мобайнида истеъмолга ажратиладиган маблағларнинг ўсишига;

б) халқнинг турмуш даражасини кўтариш юзасидан марказлаштирилган тадбирларнинг амалга оширилиши, шу жумладан меҳнатга ҳақ тўлашнинг янги шартлари жорий қилиниши ва фавқулодда вазиятларнинг оқибатлари тугатилиши муносабати билан истеъмолга ажратиладиган маблағларнинг ўсишига;

в) ногиронлар ва меҳнат қобилияти чекланган шахсларнинг меҳнати қўлланиладиган корхоналарда меҳнатга ҳақ тўлаш учун сарфланадиган маблағларга, агар бундай шахсларнинг сони корхонада банд бўлган кишилар умумий сонининг 50 фоизидан ортиқ бўлса;

г) корхонада ҳалок бўлган кишиларнинг оилаларига ёрдам бериш учун тўловлар, ишлаб чиқаришда шикастланган ёки касб касаллигига учраган кишиларга белгилаб қўйилган пенсиялар ва тўловлардан ташқари бериладиган товон пулларига.

Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси корхоналар қўшимча суратда халқ истеъмоли моллари етказиб берганлигига ҳамда аҳолига пулли хизматлар кўрсатганлигига қараб, шунингдек халқ хўжалиги айрим тармоқларига қарашли корхоналар фаолиятининг кон-геология, гидрология ва бошқа шароитлари ўзгариши муносабати билан солиқ бўйича қўшимча имтиёзлар белгилаши мумкин.

IX БОБ. ДАРОМАДДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАР

37-модда. Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотларнинг ўзларига қарашли акциялар, облигациялардан ва бошқа қимматли қоғозлардан ҳамда қўшма корхоналарда улуш қўшиб иштирок этишдан олган даромадларига солиқ солиш

1. Ушбу қонуннинг 38-моддасида кўзда тутилганлардан ташқари корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлар ўзларига қарашли акциялардан, облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлардан оладиган даромадларга, шунингдек совет иштирокчисининг қўшма корхоналарда улуш қўшиб иштирок этишдан олган даромадларига 15 фоиздан иборат ставка бўйича солиқ солиниши керак.

2. Ажнабий иштирокчиларнинг қўшма (чет эл) корхоналар фойдасини тақсимлаш натижасида ҳосил бўладиган даромадларига, агар СССР ва Ўзбекистон ССРнинг солиқлар масаласидаги халқаро шартномаларида бошқача тартиб белгилаб қўйилган бўлмаса, бу даромадлар чет элга ўтказилаётган пайтда 15 фоиз миқдорида солиқ солиниши керак.

Даромадларни чет элга ўтказиш чоғида солиқ суммаси даромадлар қайси валюта билан ўтказилаётган бўлса, ўша валюта билан тўланади, агар корхона, бирлашма ва ташкилотнинг таъсис ҳужжатларида бошқача тартиб белгилаб қўйилган бўлмаса.

3. Ушбу модданинг 1 ва 2-бандларида кўрсатилган солиқлар даромад манбаидан ундириб олинади. Солиқларни ушлаб қолиш ва бюджетга ўтказиш учун даромадни тўлаётган корхона, шунингдек қўшма корхонанинг ажнабий иштирокчиси, Ўзбекистон ССР ҳудудида фаолиятни амалга ошираётган ажнабий юридик шахс масъулиятли бўлади.

4. Давлат облигациялари ва давлатнинг бошқа қимматли қоғозлари бўйича олинадиган дивидендлар солиқ солишдан озод қилинади.

5. Ўзбекистон ССР ҳудудида совет юридик шахслари, фуқаролари ҳамда ажнабий юридик шахслар, фуқаролар иштирокида ташкил этилган қўшма корхонанинг СССР ва Ўзбекистон ССРнинг халқаро шартномаларига мувофиқ фойдани тақсимлаш тартибида даромадга солиқ солишдан бутунлай ёки қисман озод бўлиш ҳуқуқига эга бўлган ажнабий иштирокчиси Ўзбекистон ССР Молия вазирлиги белгилаб қўйган тартибда солиқни камайтириш ёки бекор қилиш ҳақида ариза беради. Ариза даромадлар чет элга ўтказилганидан кейин берилган тақдирда даромад ўтказилган кундан бошлаб бир йил давомида тақдим этилиши керак. Бир йил ўтгандан кейин берилган аризалар кўриб чиқиш учун қабул қилинмайди.

6. Ўзбекистон ССР ҳудудида олинган даромадга ҳам, ундан ташқарида олинган даромадга ҳам ушбу моддада кўзда тутилган тартибда солиқ солинади.

7. Ушбу моддада кўрсатиб ўтилган тўловчилардан олинадиган солиқ суммаси Ўзбекистон ССР республика бюджетига ўтказилади.

38-модда. Ажнабий юридик шахсларнинг Ўзбекистон ССРда фаолият кўрсатиш билан боғлиқ бўлмаган даромадларига солинадиган солиқлар

1. Ўзбекистон ССРдаги фаолият билан боғлиқ бўлмаган ҳолда даромад олувчи ажнабий юридик шахслар манбалари Ўзбекистон ССРда бўлган ва доимий ваколатхона орқали Ўзбекистон ССРда фаолият олиб бориш билан боғлиқ бўлмаган даромадлардан, дивидендлардан, фоизлардан, муаллифлик ҳуқуқларидан ва лицензиялардан, кемаларни ижарага беришдан, ижара тўловларидан, агар СССР ва Ўзбекистон ССРнинг солиқ масалаларидаги халқаро шартномаларида бошқача тартиб белгилаб қўйилган бўлмаса, ушбу модданинг 2-бандида белгиланган ставкалар бўйича солиқ тўлайдилар.

2. Кемаларни ижарага беришдан келадиган даромадлардан ташқари юқорида кўрсатилган даромадлардан солиқ миқдори 20 фоиз қилиб белгиланади.

Халқаро кўламда ташишни амалга ошириш муносабати билан ажнабий юридик шахсларга кемаларни ижарага берганлик учун тўланган даромад суммасига 6 фоиз ставка бўйича солиқ солинади.

3. Ўзбекистон ССР ҳукуматига, Ўзбекистон ССР Давлат банкига ёки СССР Ташқи иқтисодий фаолият банки Ўзбекистон республика банкига берилган кредитлар учун фоиз тарзида олинадиган даромадлар даромад солиғи солишдан озод қилинади.

4. СССР ва Ўзбекистон ССР халқаро шартномаларига мувофиқ Ўзбекистон ССРдаги манбалардан олинган даромадларга солиқ солишдан батамом ёки қисман озод бўлиш ҳуқуқига эга бўлган ажнабий юридик шахс Ўзбекистон ССР Молия вазирлиги белгилаб қўйган тартибда солиқни камайтириш ёки бекор қилиш ҳақида ариза беради. Ариза даромадлар чет элга ўтказилгандан кейин берилгани тақдирда, у даромад ўтказилган кундан бошлаб бир йил давомида тақдим этилиши керак. Бир йил ўтгандан кейин берилган аризалар кўриб чиқиш учун қабул қилинмайди.

5. Ажнабий юридик шахсларнинг Ўзбекистон ССРдаги манбалардан оладиган даромадларига солинган солиқ ажнабий юридик шахсга даромад тўлайдиган корхона, ташкилот томонидан тўловни ҳар бир тўлаш чоғида даромаднинг тўлиқ миқдоридан у қайси валютада тўланаётган бўлса, шу валютада ушлаб қолинади ҳамда Ўзбекистон ССР республика бюджетига (агар даромад солиғи тўлаётган корхона Қорақалпоғистон АССР ҳудудида бўлса, автоном республика бюджетига) ўтказилади.

39-модда. Казинолар, видеосалонлар (видеокўрсатувлар) ташкил этишдан, ўйин автоматларини ишлатишдан, оммавий концерт-томоша тадбирларини ўтказишдан олинадиган даромадга солинадиган солиқ

1. Казинолар, видеосалонлар (видеокўрсатувлар), ютуғи пул билан тўланадиган ўйин автоматларини ишлатишни уюштириш, давлатга қарашли бўлмаган идоралар ўтказадиган лотерея ўйинларидан олинган даромадга 60 фоиздан иборат ставка бўйича солиқ солиниши керак.

Очиқ майдонларда, стадионларда, спорт саройларида, ўринлар сони 2 мингдан ортиқ бўлган бошқа биноларда оммавий концерт-томоша тадбирларини ўтказишдан олинган даромадларга 60 фоиздан иборат ставка бўйича солиқ солиниши керак.

Солиқ солиш мақсадларида олинган тушумдан ана шу даромадни олиш билан боғлиқ моддий харажатлар чегириб ташланади.

2. Жами солиқ суммасидан 50 фоизи Ўзбекистон ССР республика бюджетига, қолган 50 фоизи маҳаллий бюджетларга ўтказилади.

X БОБ. МАХСУС ҚОИДАЛАР

40-модда. Ажнабий юридик шахсларга солиқ солишнинг ўзига хос хусусиятлари

1. Агар СССР ва Ўзбекистон ССРнинг халқаро шартномаларида ушбу қонундаги қоидалардан бошқача қоидалар белгилаб қўйилган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади.

Ушбу қонуннинг қоидалари халқаро ҳуқуқнинг умумий нормаларида ҳамда СССР ва Ўзбекистон ССРнинг бошқа давлатлар билан тузган махсус битимларида белгилаб қўйилган солиқ соҳасидаги имтиёзларга тегишли бўлмайди.

2. Ажнабий юридик шахсларнинг даромадларидан солиқ олиш тегишли чет давлатда худди шундай ёки шунга ўхшаш солиқлар юзасидан совет юридик шахсларига нисбатан айнан шундай чора-тадбирлар амалга ошириш белгиланган ҳолларда ўзаро келишув асосида тўхтатилиши ёки чекланиши мумкин, бу ҳол ушбу давлатнинг солиқ идоралари томонидан тасдиқланган бўлиши керак.

3. Ажнабий фирмалар билан тижорат битимларини тузиш чоғида даромад тўлаётган корхона, муассаса ёки ташкилот ажнабий юридик шахсларнинг фойдасидан (даромадидан) солиқ тўлаш борасидаги харажатларни ўз зиммасига олиши ҳақидаги солиқ шартларини шартномага қўшишга рухсат берилмайди.

41-модда. Икки томонлама солиқ солинишини бартараф этиш

Чет элда олинган фойда ёки даромад суммаси Ўзбекистон ССРда солиқ солиниши керак бўлган фойда ёки даромаднинг умумий суммасига киритилади ҳамда солиқ миқдорини белгилаш чоғида ҳисобга олинади.

Ўзбекистон ССР ҳудудидан ташқарида олинган фойда ёки даромаддан чет мамлакатлар қонунларига мувофиқ чет элдаги корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлар тўлаган солиқ суммаси улар Ўзбекистон ССРда фойдадан ёки даромаддан солиқ тўлаётган пайтларида ҳисобга олинади. Бунда ҳисобга олинадиган маблағларнинг миқдори чет элда олинган фойда (даромад)га нисбатан Ўзбекистон ССРда тўланиши керак бўлган фойда (даромад)га солинган солиқ ҳажмидан ошиб кетмаслиги лозим.

XI БОБ. СОЛИҚ ТЎЛОВЧИЛАРНИНГ МАЖБУРИЯТ ҲАМДА МАСЪУЛИЯТЛАРИ ВА СОЛИҚЛАР ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЛАРГА РИОЯ ЭТИЛИШИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ

42-модда. Солиқ тўловчиларнинг вазифалари

1. Ушбу қонунда кўзда тутилган солиқларни тўловчилар:

а) молиявий-хўжалик фаолияти тўғрисида белгилаб қўйилган тартибда бухгалтерлик ҳисобини ва ҳисоботларини юритишлари ҳамда молия идораларига бухгалтерлик ҳисоботлари ва балансларини, солиқлар бўйича ҳисоб-китобларни ҳамда солиқларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш билан боғлиқ бошқа зарур ҳужжатлар ва маълумотларни беришлари;

б) солиқлар соҳасида имтиёзларга эга бўлиш ҳуқуқини тасдиқлайдиган ҳужжатларни кўрсатишлари, тегишли ҳолларда эса топширишлари;

в) тўланиши керак бўлган солиқ суммаларини ўз вақтида ва тўла-тўкис тўлаб туришлари;

г) молия идораларининг мансабдор шахсларига фойда (даромадлар) олиш билан ёки солиқ солинадиган объектларни сақлаш билан боғлиқ бўлган биноларни текшириб чиқиш учун, шунингдек солиқларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш масалалари юзасидан текширишлар ўтказиш учун имконият яратиб беришлари шарт.

2. Корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг раҳбарлари ва тегишли мансабдор шахслари солиқ идораси ўтказган текшириш ҳақидаги ҳужжатни имзолашлари, ҳужжатда баён этилган фактларга рози бўлмаганлари тақдирда эса рози бўлмаслик сабаблари ҳақида ёзма тушунтириш тақдим этишлари шарт. Улар солиқ идорасининг солиқлар тўғрисидаги қонунлар борасида аниқланган бузилишларни бартараф этиш ҳақидаги талабларини бажаришга ҳам мажбурдирлар.

3. Ўзбекистон ССР қонунларида солиқларга оид бухгалтерлик ҳисоботларини ва балансларини, солиқларга оид ҳисоб-китобларни ёки даромадлар тўғрисидаги декларацияларни солиқ идораларига тақдим этиш мажбурияти белгилаб қўйилган солиқ тўловчилар уларни молиявий фаолиятни текширувчи хўжалик ҳисобидаги ташкилот текширгач, ҳисобот йилидан кейинги бир йил давомида солиқ идорасига текшириш ўтказилганлигини тасдиқловчи ҳужжатни тақдим этишлари шарт.

Мазкур ҳужжатларни тақдим этмаган солиқ тўловчига ушбу қонуннинг 30-моддасида кўзда тутилган чоралар қўлланилади. Башарти, текшириш солиқ тўловчи айбдор бўлмаган ҳолда белгиланган муддатларда ўтказилмаган бўлса, мазкур чоралар қўлланилмайди.

43-модда. Солиқ тўловчиларнинг жавобгарлиги

1. Солиқларни тўғри ҳисоблаб чиқариш, уларни бюджетга ўз вақтида тўлаш ва солиқ солиш тўғрисидаги қонунларга риоя қилиш учун масъулият солиқ тўловчиларга ва уларнинг мансабдор шахсларига юклатилади.

2. Ушбу қонунда кўзда тутилган, солиқ тўлаш учун белгилаб қўйилган муддатда бухгалтерлик ҳисоботлари ва балансларига, тегишли ҳисобот даври учун оборот солиғи бўйича белгилаб қўйилган нусхада ҳисоб-китобларга эга бўлмаган солиқ тўловчилар олдинги ҳисобот даври учун ҳисоблаб чиқарилган солиқнинг 110 фоизи миқдорида солиқ тўлайдилар. Мазкур ҳужжатлар тақдим этилгандан кейин амалда олинган фойдага, солиқ солинадиган оборотга ва бошқа солиқ солинадиган объектларга асосланган ҳолда солиқ қайтадан ҳисоблаб чиқилади.

3. Солиқ тўловчилар олинган фойда (даромад) ҳисобга олиб борилмаганлиги ёки ҳисоб белгиланган тартибни бузиб олиб борилганлиги учун, шунингдек солиқ идораларига ҳисоботларни, ҳисоб-китобларни ҳамда солиқни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш учун керакли бошқа зарур ҳужжатларни умуман ёки ўз вақтида тақдим этмаганликлари учун бюджетга тўланиши керак бўлган солиқ миқдорларининг 10 фоизи миқдорида жарима тўлайдилар.

4. Фойда (даромад) яшириб қолинган (камайтириб кўрсатилган) ёки солиқ солинадиган бюджет даромадига яширилган (камайтириб кўрсатилган) фойда (даромад)нинг тўлиқ суммаси ёки солиқ солинадиган яширилган объект учун солиқ суммаси, шунингдек ўша сумма миқдорида жарима, тартиб такрор бузилган ҳолларда эса — икки баравар миқдорда жарима ундириб олинади. Яширилган (камайтириб кўрсатилган) фойда (даромад)нинг суммалари, шунингдек солиқ солинадиган бошқа объектни яширганлик учун солиқ ва жарима суммалари солиқ тўловчи ихтиёрида қоладиган фойда (даромад) ҳисобидан бюджетга тўланади.

5. Эркин алмаштириладиган валюта билан олинган даромадни яшириб қолиш, агар Ўзбекистон ССР қонунларида бошқа тартиб кўзда тутилмаган бўлса, даромадлар суммасини СССР Давлат банкининг махсус курси бўйича қайта ҳисоблашга сабаб бўлади. Яширилган (камайтириб кўрсатилган) фойда (даромад), оборот солиғи суммаси ёки солиқ солинадиган бошқа яширилган объектдан олинадиган солиқ суммаси, шунингдек жарима солиқ тўловчилар томонидан солиқ идораларининг мансабдор шахслари тартибни бузиш аниқланганлиги тўғрисидаги ҳужжатни тузганларидан кейин 10 кун муддат ичида бюджетга тўланиши керак.

6. Ушбу қонунга мувофиқ солиқ тўловчи корхоналар бўйича яширилган (камайтириб кўрсатилган) фойда (даромад) ҳамда жарима суммаси бюджет даромадига Ўзбекистон ССР ва Қорақалпоғистон АССР қонунларида белгилаб қўйилган тартибда ўтказилади.

7. Фойда (даромад)ни яширишда (камайтириб кўрсатишда) ёки солиқ солинадиган бошқа объектларни яширишда, шунингдек бухгалтерлик ҳисоби юритилмаслигида ё бўлмаса унинг белгилаб қўйилган тартибни бузган ҳолда юритилишида ва бухгалтерлик ҳисоботларининг бузилишида, бухгалтерлик ҳисоботлари, баланслар, ҳисоб-китоблар ҳамда бюджетга солиқларни ва бошқа тўловларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш билан боғлиқ бўлган бошқа ҳужжатларни тақдим этмасликда, ўз вақтида тақдим этмасликда ёки белгилаб қўйилмаган нусха бўйича тақдим этишда айбдор бўлган мансабдор шахсларга солиқ идоралари томонидан Ўзбекистон ССР қонунларида белгиланган тартибда маъмурий жарима солинади.

Фойда (даромад)ни атайлаб яшириш (камайтириб кўрсатиш) ёки солиқ солинадиган бошқа объектларни атайлаб яшириш Ўзбекистон ССР қонунларида белгиланган жиноий жавобгарликка сабаб бўлади.

44-модда. Нотўғри тўланган солиқларни бюджетга ундириб олиш ва бюджетдан қайтариб бериш тартиби

1. Белгиланган муддатларда тўланмаган солиқларнинг суммалари, шунингдек яширилган (камайтириб кўрсатилган) фойда (даромад) ва оборот солиғи суммалари ёки солиқ солинадиган бошқа яширилган объект учун солиқ суммаси ҳамда фойдани (даромадни) яширганлик (камайтириб кўрсатганлик) ва солиқ солинадиган объектни яширганлик учун жарима солиқлар тўлашдан бош тортиб юрилган бутун давр учун солиқ идораларининг кўрсатмасига мувофиқ қатъий тарзда ундириб олинади.

Ўз вақтда тўланмаган солиқ суммаси кечиктирилган ҳар бир кун (тўланган кунни ҳам қўшиб ҳисоблаганда) учун тўланмаган қарз суммасига 0,5 фоиз миқдорида пеня қўшиб ҳисоблаб, бюджетдан қарздор бўлинган бутун давр учун ундириб олинади.

2. Ушбу қонуннинг 37 ва 38-моддаларида кўрсатиб ўтилган ажнабий юридик шахсларнинг даромадларидан олинадиган солиқ суммаси даромадларни тўлайдиган корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар томонидан бюджетга ўтказилмаган тақдирда ажнабий даромад олувчига қайси давр учун даромад тўланганлигидан қатъи назар, бюджет билан ҳисоб-китоб қилингандан кейин ана шу корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар ихтиёрида қоладиган маблағлардан қатъий тарзда ундириб олинади.

3. Солиқлар нотўғри ҳисоблаб чиқилиши ёки ундириб олиш соҳасида белгилаб қўйилган тартиб бузилиши натижасида ортиқча тушган солиқлар бўйича тўловлар суммаси қайтариб берилиши ёки, улар тушган кундан бошлаб бир йил муддат ўтмаган бўлса, солиқ тўловчидан олиниши керак бўлган бошқа тўловлар ўрнига ўтказилиши керак.

Ортиқча тушган суммани қайтариб бериш ҳақида ариза топшириш мазкур муддат ўтишини тўхтатиб қўяди.

Нотўғри тўланган солиқларни бюджетдан қайтариб бериш нотўғри тўлов аниқлангандан аввалги кўпи билан 1 йил учун амалга оширилади.

45-модда. Солиқ идораларининг назорати

Солиқ тўғрисидаги қонунларнинг тўғри қўлланилиши устидан назоратни солиқ идоралари Ўзбекистон ССР қонунларига мувофиқ амалга оширадилар.

Корхоналар ва ташкилотларнинг мансабдор шахслари солиқ идоралари ҳамда уларнинг ўз хизмат бурчларини бажариб турган мансабдор шахсларининг ушбу қонундан келиб чиқадиган талаблари, кўрсатмалари ва фармойишларини бажармаслиги Ўзбекистон ССР қонунларига мувофиқ маъмурий жавобгарликка сабаб бўлади.

46-модда. Солиқ идоралари мансабдор шахсларининг хатти-ҳаракатлари устидан шикоят қилиш

1. Солиқ идоралари мансабдор шахсларининг солиқларни ундириш чоғидаги хатти-ҳаракатлари устидан шикоятлар ана шу шахслар бевосита бўйсунадиган идорага берилади. Шикоятлар шикоят тушган пайтдан бошлаб кечи билан 30 кун муддат ичида кўриб чиқилади ва улар юзасидан қарорлар қабул қилинади.

Шикоятлар юзасидан чиқарилган қарорлар хусусида бир ой муддат ичида юқори солиқ идорасига шикоят қилиниши мумкин.

2. Солиқ идоралари мансабдор шахсларининг маъмурий жазо бериш борасидаги хатти-ҳаракатлари устидан шикоят қилиш Ўзбекистон ССРнинг маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги қонунларига мувофиқ амалга оширилади.

3. Шикоят берилиши солиқларнинг ундириб олинишини тўхтатиб қўймайди. Шикоятни кўраётган идора шикоят ҳал қилингунга қадар солиқнинг тегишли суммасини ундириб олишни тўхтатиб қўйиш ҳуқуқига эга.

47-модда. Ушбу қонунни қўллашга оид йўриқномалар

Ушбу қонунни қўллашга оид йўриқномалар Ўзбекистон ССР Молия вазирлиги томонидан чиқарилади.

Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг Президенти И. КАРИМОВ.

Тошкент шаҳри,
1991 йил 15 февраль.

Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг қарори

«КОРХОНАЛАР, БИРЛАШМАЛАР ВА ТАШКИЛОТЛАРДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАР ТЎҒРИСИДА»ГИ ЎЗБЕКИСТОН ССР ҚОНУНИНИ КУЧГА КИРИТИШ ТАРТИБИ ҲАҚИДА

Ўзбекистон Совет Социалистик республикаси Олий Кенгаши **қарор қилади:**

1. «Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисида»ги Ўзбекистон ССР қонуни 1991 йилнинг 1 январидан кучга киритилсин, ушбу қарорнинг 4-бандида кўзга тутилган қоида бундан мустаснодир.

2. Ўзбекистон ССР, Қорақалпоғистон АССР қонунлари «Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисида»ги Ўзбекистон ССР Қонунига мувофиқлаштирилгунга қадар ССР Иттифоқи, Ўзбекистон ССР ва Қорақалпоғистон АССРнинг амалдаги қонун ҳужжатлари ушбу қонунга зид бўлмаса, қўлланаверади.

3. «Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисидаги Ўзбекистон ССР қонуни корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлар томонидан, мулкчиликнинг шаклидан қатъий назар, бюджет билан ҳисоб-китоб қилинаётганда 1991 йилги фаолият якунларидан бошлаб қўлланилади.

Қонуннинг 6-модда 6-бандидаги «а» кичик бандида назарда тутилган қоидалар совет ва чет эл юридик шахслари ва фуқаролари иштирокида Ўзбекистон ССР ҳудудида яратилган ва 1991 йилнинг 1 январигача рўйхатдан ўтган қўшма корхоналарга нисбатан уларнинг фаолият соҳасидан қатъий назар қўлланилади.

4. Истеъмолга қаратилган маблағлар харажатини тартибга солувчи солиқ 1991 йилда олинмаслиги белгилаб қўйилсин.

5. Белгилаб қўйилсинки, фойдадан олинадиган солиқ ставкасини қўллаётганда ҳисобга олинадиган рентабеллик энг юқори даражаси унинг тармоқдаги ўртача даражасига нисбатан икки ҳисса ортиқ ҳолда қабул қилинади.

Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси 1991 йилнинг 1 апрелига қадар янги улгуржи, харид, чакана ва смета нархларини ва тарифларини ҳисобга олган ҳолда халқ хўжалиги тармоқлари бўйича рентабелликни ва унинг ўртача ҳажмини ҳисоблаш тартибини белгиласин.

6. Белгилаб қўйилсинки, 1991 йилда солиқ солинадиган фойда ҳисоблаб чиқилаётган меҳнатга ҳақ тўлаш учун қилинадиган харажатларнинг норма белгиланадиган меъёри корхоналар томонидан ишлаб чиқариш (иш, хизматлар) ҳажмининг ўсишига ёки фаолиятнинг бошқа кўрсаткичларига қараб аниқланади.

Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси 1991 йилнинг 1 апрелигача халқ хўжалиги тармоқлари ва саноат (асосий фаолият турлари) бўйича меҳнатга ҳақ тўлаш учун қилинадиган харажатларнинг ўсиш коэффициенти белгилансин.

Маҳсулотлар (ишлар, хизматлар) таннархига тааллуқли меҳнатга ҳақ тўлаш харажатларини ҳисоблаб чиқариш учун базавий миқдор қонуннинг 3-моддаси 4-бандига мувофиқ 400 сўм қилиб белгилансин.

7. Белгилансинки, қонуннинг 7-моддаси қоидалари, башарти ажнабий қатнашчининг улуши устав фондининг 30 фоизидан ошиб кетмаса Ўзбекистон ССР ҳудудида совет юридик шахслари ҳамда ажнабий юридик шахслар ва фуқаролар иштирокида тузилган қўшма корхоналарга хўжалик фаолиятини амалга ошираётган халқаро ноҳукумат ташкилотлар (бирлашмалар) ҳамда халқаро бирлашмаларга ҳамда бошқа иттифоқдош республикалар ва чет эл давлатлар ҳудудида республика корхоналари, ташкилотлари, муассасалари ва тадбиркорлари иштирокида тузилган қўшма корхоналарнинг Ўзбекистон ССР ҳудудида жойлашган филиалларига солиқ солишга дахл қилмайди.

8. Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси 1991 йилги республика бюджети лойиҳаси билан бирга Ўзбекистон ССР Олий Кенгашига корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан ундириладиган солиқлар бўйича қўшимча имтиёзлар беришнинг таркиби, миқдорлари ва тартиби тўғрисидаги таклифларни тақдим этсин.

9. Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси: мазкур қонунни рўёбга чиқаришни таъминлаш учун зарур қарорлар қабул қилсин;

1991 йил 1 майга қадар Ўзбекистон ССР Олий Кенгашига Ўзбекистон ССР ва Қорақалпоғистон АССР ҳужжатларини «Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисида»ги Ўзбекистон ССР қонунига мувофиқлаштиришга доир таклифларни тақдим этсин;

Ўзбекистон ССР Ҳукумати қарорларини «Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисида»ги Ўзбекистон ССР қонунига мувофиқлаштирсин;

Ўзбекистон ССР вазирликлари, давлат қўмиталари ва идоралари қонунга зид келувчи ўз норматив ҳужжатларини қайта кўриб чиқишлари ва бекор қилишларини таъминласин.

10. Қорақалпоғистон АССР Олий Кенгашига колхозлар, совхозлар ва бошқа қишлоқ хўжалик корхоналарининг фойдаларига солинадиган солиқ ставкаларини ҳамда мазкур солиқлар бўйича имтиёзларни белгилаш чоғида қонун амалга киритилган пайтда жумҳурият бўйича кўрсатилган хўжаликларнинг таркиб топган бюджетга тўловлари ўртача даражасидан келиб чиқиш тавсия қилинсин.

11. Халқ депутатлари маҳаллий Советларига корхоналар балансида турган солиқни сақлаш, мактабгача тарбия муассасалари, пионер лагерлари ва қонуннинг 6-моддаси 1-банди «ж» кичик бандида санаб ўтилган бошқа объектларни сақлаб туриш учун кетадиган харажатлар нормативларини тасдиқлаш тавсия этилсин.

Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг раиси М. ИБРОҲИМОВ.

Тошкент шаҳри,
1991 йил 15 февраль.

Абдуқаҳҳор ИБРОҲИМОВ

ҚАЛБИМ НОТИНГ

1. ИТТИФОҚ — ИХТИЁРИЙЛИК ДЕМАК

Аввало шуни айтишим керакки, Иттифоқ шартномаси лойиҳаси муаллифи ёки муаллифлари кўрсатилган ҳолда эълон қилиниши шарт эди. Чунки 1988 йилнинг 3 мартида эълон қилинган, Михаил Горбачев имзоси қўйилган СССР қонунига кўра мамлакатда имзосиз ҳар қандай қоғозлар асоссиз деб ҳисобланиши, муҳокама қилинмаслиги керак. Ахир, кеча қабул қилинган қонунларга бугун риоя этилмаса, унда умуман қонун чиқариш билан шуғулланишга не ҳожат? Хуллас, агар лойиҳа имзо билан эълон қилинганда, унинг муаллифи ёки муаллифлари зиммасига кучли масъулият тушган бўлур эди, айтилажак фикр-мулоҳазалар ҳам аниқ шахсларга қаратиларди. Ҳуқуқий, яъни адолатли давлат яратиш ниятимиз бор экан, ҳали кўп қонунларнинг лойиҳаларини муҳокама қилишга тўғри келаркан, бундан буёғига лойиҳаларни муаллифларининг имзолари кўрсатилган ҳолда эълон қилиш шарт, деб белгилаб қўяйлик.

Ўз ҳуқуқини қаттиқ туриб ҳимоя қилиши мумкин бўлган иттифоқдош жумҳурият «ўжарлигини» қайириб ташлаш мақсадида унинг таркибидаги мухтор жумҳурият ёки мухтор вилоятдан ҳам фикр сўралган. Бунда ҳам мен устомонликни кўраман. Мисол учун РСФСРда иттифоқдош жумҳурият мақомига эришиш ниятида бўлган мухтор жумҳуриятлар, мухтор жумҳурият бўлиш орзусида юрган мухтор вилоятлар борлигини биламиз. Улар бу ниятларига эришиш мақсадида, агар шундай бўлишига марказ ваъда бергудек бўлса, ўйлайманки, келишувчанлик қилиб, таклиф этилган ҳар қандай шартномага имзо чекаверишлари мумкин. Матбуот хабарлари ва лойиҳанинг барча миллий тузилмаларга юборилгани шундан далолат бериб турибди. Мен халқлар хоҳишига қарши турмоқчи эмасман, ҳар ким ўз эзгу ниятига етсин. Лекин қалтис бир пайтда ўз манфаатини ўйлаб, бошқа бир халқнинг манфаатига зид иш тутилмасин, дейман.

Жумҳуриятимиз ўз ҳудудидаги ҳуқуқини қўлга киритмаса, бу нарса янги Иттифоқ шартномасида ифодасини топмаса, косамиз икки дунёда ҳам оқармайди. Фикрим исботи учун битта мисол келтираман: Мурунтов конини ишга тушириш учун 1 миллиард сўм сарфланиб, бу харажат дастлабки икки йил ичидаёқ қопланган. Орадан чорак асрча ўтибдики, хазинавор бу кондан жумҳуриятимизга деярли наф йўқ. Соф олтинларимиз марказга оқиб кетаётир, валютага айланаётир ёки бўлмаса ўша ердаги хазинани бойитаётир.

Ўқувчиларимдан бири Адолат Жўраева бундай ёзадилар:

«Менинг 7 фарзандим бор. Бизлар 1980 йилдан то 1987 йилгача Зарафшон шаҳрида яшадик. У ерда 97 фоиз четдан келганлар истиқомат қилишади. 55 минг аҳолиси бор шаҳарда биронта ўзбек боғчаси ва ўзбек миллий мактаби йўқлигидан юрагинг эзилиб кетишини бир тасаввур қилиб кўринг. Шаҳардаги ойлиги катта ҳамма ишларда четдан келган кишилар, ерли халқлар — ўзбеклар ва қозоқлар ошхоналарда идиш-товоқ ювучи, омборхоналарда юк ташувчи, автокорхоналарда артувчи. Биронта жойда ўзбек тилида лавҳа ёки шиор йўқ. Шуни адолатдан деб бўладими!»

Йўқ, адолатдан деб бўлмайди, Адолат опа!

Адолат опамиз номини тилга олган Зарафшон — Мурунтовнинг фарзанди. Хуллас, Лойиҳадаги мулкчиликка доир шартларга қўшилиб бўлмайди. Қолаверса, Мустақиллик декларациямиз қоидаларига ҳам зиддир.

Ўзбекистон фуқаро авиацияси бошқармаси худди шу Зарафшон шаҳридаги аэропортни барча хизмат бўлимларию техник жиҳозлари билан бирга Москвага бўйсунувчи корхонага — ўзбек халқининг нодир қазилма бойликларига ҳокими мутлақ бўлиб олиб, беҳисоб олтинларимизни ўз билгича тасарруф этаётган, унинг заррасини ҳам бизга раво кўрмаётган Навоий кон-металлургия комбинатининг кон бошқармасига сотиб юборибди. Энди Учқудуқ ва Навоий шаҳарлари аэропортларининг ҳам сотилиши кутилаётган экан. Жумҳурият ҳудудидаги барча бойликлар, ҳамма корхоналар Ўзбекистоннинг миллий бойлиги деб эълон қилинмас экан, бундай ўзбошимчаликлар давом этавериши ва ҳатто бозор иқтисодиётига ўтилиши муносабати билан янада кучайиб кетиши эҳтимолдан холи эмас. Янги Иттифоқ шартномасида Ўзбекистоннинг бойликлари дахлсиз экани эътироф этилиши шарт. Акс ҳолда ундан жумҳуриятга наф йўқ.

Иттифоқни жумҳуриятлар таъсис этар эканлар, лойиҳанинг 9-моддасида «Жумҳурият норозилик билдиришга ҳақлидир», «Иттифоқ норозилик билдиришга ҳақлидир» дейилиши ўзидан ўзи ризо эмасликни билдиради, ёки низолар СССР Конституциявий судига топширилади, дейилиши ўзи билан ўзи судлашиб юриш маъносини ифодалайди-ку. Такрорлайманки, лойиҳадаги энг катта нуқсон Иттифоқни бошқа нарса, жумҳуриятларни ундан ташқаридаги алоҳида нарсалар деб тушунишдир. Жумҳуриятларсиз Иттифоқ йўқ, зотан жумҳуриятлар абадийдир, яъни жумҳурият бирламчи тушунча, Иттифоқ иккиламчи, ҳосила тушунчадир.

Ҳар бир халқ вакили ўз тарихий ватанидан депутат қилиб сайланиши албатта шарт. Бироқ ўз тарихий ватанларидан ташқарида яшаб турган меҳмон аҳолининг вакилларини депутат қилиб сайлашда ҳар гал масалага конкрет ёндашмоқ керак. Бунда ўша аҳолининг сони ва зич бўлиб яшаши, неча ой ёки йилдан бери яшаётгани муддати омилларини ҳам назарда тутиш зарур. Масалан, меҳмон аҳолининг бир қисми, бугун масалан, сайлов ёки референдум ўтказилган кунда шу жумҳуриятда бўлиши, эртасигаёқ ўз тарихий ватанига жўнаб кетиши ҳам мумкин. Масалан, Қозоғистондан немислар, Ўзбекистондан қрим татарлари ўз тарихий ватанларига йўл оладилар ва йўл олиб турибдилар. Корейс аҳолиси ўртасида ўз тарихий ватанлари — Узоқ Шарққа қайтиб бориш нияти уйғона бошлади. Чунки аждодларнинг хоки туроби ётган ота юртга интилиш инсонийликнинг асосий белгиларидандир. Тарих — инсоний хотиралар тўплами, қуллиёти. Ўз тарихий ватанида яшаётган кишилар халқ ёки миллатларини ташкил этадилар, ўзга юртларда яшаб турган кишилар эса аҳоли ҳисобланади. Ҳар бир аҳоли вакили ўз тарихий ватанига бориб, ўз ота юртининг фуқароси мақомига эга бўлгач яна миллат вакили даражасига эришиши мумкин. Масалан, Саудия Арабистони ёки Олмонияда яшаётган туркистонликлар ўз юртларига қайтгач, миллат вакили даражасига эриша оладилар, бироқ ўша мамлакатларда яшаб турганларида, гарчи фуқаро мақомига эга бўлсалар-да, ўзбек миллати вакили сифатида тубжой халқлар — араб ёки немис фуқаролари талаб қилган даражадаги нарсаларга, масалан, она тилида дорилфунун очиб, театр тузиб беришларини талаб қилишга ҳақлари йўқ. Ҳар ким ўз устида, яъни фақат она ватанида «эркалик» қила олади. Юқорида айтганимдек, меҳмон аҳоли бугун шу жумҳуриятда бўлса, эртага ўз ватанига кўчиб кетиши мумкин. Лекин тузилган шартномалар, ўтказилган референдумлар натижалари сақланиб қолади, буларнинг масъулияти кўчиб кетган меҳмон аҳоли зиммасига эмас, тубжой миллат зиммасига тушади, чунки унинг, масалан, ўзбек халқининг Ўзбекистон — Туркистондан бўлак ватани йўқ, жумҳуриятимиздан бошқа миллий давлати ҳам йўқ. Лекин меҳмонларимизнинг, масалан, ғрман аҳолисининг ўз тарихий ватани — Арманистондек юрти бор (бу жумҳуриятда халқнинг ҳам, раҳбар шахсларнинг ҳам 98,6 фоизини арманлар ташкил этадилар), корейс аҳолисининг бир эмас, иккита жуда ривожланган давлати мавжуд. Демак, арман тили ва адабиётини, ёки бўлмаса корейс маданиятини ривожлантириш учун олтин бешиклар — ўз миллий маконлари мавжуд. Бу гапларни келтиришдан муродим шуки, Иттифоқ шартномаси лойиҳасида ўзак масалалар — Иттифоқни қайси субъектлар таъсис этиши, миллат, элат, аҳоли тушунчалари аниқ ифодаланмаган. Буларни қатъий аниқламай туриб ҳуқуқий ва адолатли шартнома тузиш ҳақида ҳатто сўз ҳам бўлиши мумкин эмас.

2. ИТТИФОҚҚА РАҲБАР КИМ?

Иттифоққа раҳбарлик қилишни фақат бир киши тасарруфига бериб қўйиш иттифоқ принципига зид бўлиб, унитар давлат усулидир.

Демак, янги Иттифоқ шартномаси мустақил давлатларнинг иттифоқини тайин қилишга қаратиладиган бўлса, у ҳолда шартномада СССР Президенти, СССР вице-президенти деган моддаларнинг ўзи бўлиши нотабиийдир. Бу гап шартноманинг «СССР Вазирлар маҳкамаси» деган 15-моддасига ҳам тўла тегишли. Кўзда тутилаётган бу олий ижрочи ташкилот жумҳурият устидан назорат ўрнатувчи яна битта ҳукуматдир. Бунинг эса зарурати йўқ. Чунки жумҳурият ҳукуматлари ўзини тайинлаган Президенти ва Олий Кенгаши олдида жавоб берадилар, холос. Шу сабабли **шартномада СССР Вазирлар маҳкамаси ҳақида сўз бориши кераксиздир.**

Федерацияда фақат битта тилга (масалан, рус тилига) имтиёз берилса, федерацияга кирувчи бошқа субъектларнинг манфаатига қонунан зид иш тутилганидек, **федерация ва унга кирувчи субъектнинг пойтахтлари айни бир шаҳар бўлиши бошқа субъектларнинг** манфаатларига мос бўлмаслигини айтишим шарт. Субъект ўз ҳудудидаги истаган шаҳрини пойтахт деб эълон қилиш, хоҳласа давлат идоралари ва ташкилотларини ўзига қарашли бир неча шаҳарга жойлаштиришга ҳақли. Лекин федерация пойтахти ҳамма субъектларнинг манфаатларига мос келувчи, ундаги барча давлат ва жамоат ташкилотларига бирор субъект у ёки бу борада тазйиқ ўтказа олмайдиган жойда бўлиши керак. Федерация пойтахти жойлашган ҳудуд федерал территория дейилиб, унда бирор субъектнинг қонунлари эмас, конфедерация қонунлари амал қилади. Сўнгги бир-икки йил ичида Москвада юз берган, бунинг касрига фақат Россия аҳолиси эмас, бошқа жумҳуриятлар ҳам жафо чеккан воқеа-ҳодисалар юқоридаги таклифларга қўшилишга ундайди.

Маълумки, Москва азалдан рус шаҳри бўлиб вужудга келган, рус шаҳри сифатида ўсиб-улғайган, Русиннг XV—XVI асрларда марказлашган давлат бўлиб шаклланиши ҳам Москва билан боғлиқ. Бизлар 73 йилдан бери Москва СССР пойтахти деганимиз билан иттифоқдошларнинг пойтахтига айланмади, рус шаҳрилигича ва амалда рус пойтахтлигича қолди. Айниқса, Россиянинг ўз давлати ва жамоат ташкилотлари (Россия парламентининг дадил ҳаракатлари бунга мисол бўлиши мумкин)нинг вужудга келиши ва қонуний ҳуқуқларини қатъий талаб этиши натижасида бу ҳолат янада кучайиб кетди. Хуллас, Москва Россиянинг пойтахти бўлиши шарт, Россия парламенти Москва Кремлида ишлашга ҳақли, уни рус халқи бунёд этган, шунинг учун ҳам унга бошқа ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Исбот талаб қилмайдиган шу фикрларга асосланиб айтаманки, лойиҳада «Москва шаҳри — СССР пойтахти» деган 20-модда **«Мустақил давлатлар иттифоқи ўзига иттифоқ маблағи ҳисобига янги пойтахт қуриб олади, ўтиш даврида Москва шаҳри СССРнинг вақтинча пойтахти бўлиб туради, пойтахт қуриладиган жой федерациянинг барча субъектлари иштирокида ўзаро келишиб олинади»** деб ўзгартирилишини тавсия қиламан. Янги Иттифоқ шартномаси имзолангандан кейин қурилажак пойтахт ҳаммага баробар, замонавий ва беминнат бўлади.

СССР Мадҳияси дастлаб қайси тилда ёзилишидан қатъий назар, тасдиқлангач, барча субъектлар тилларига таржима қилиниши, ҳар бир жумҳуриятда ўз давлат тилидаги матн ижро этилиши федерация қонунларига мосдир. Масалан, Россияда рус тилидаги матн, Қозоғистонда қозоқ тилидаги матн амал қилади. Ёки Совет Иттифоқи раҳбарларидан бири Финляндияга расмий ташриф буюрганда СССРнинг рус тилидаги матни, Эронга ташриф буюрганда озарбайжонча матни ижро этилади. Негаки Россия билан Финляндия, Озарбайжон билан Эрон чегарадош. Шу пайтгача СССР Мадҳияси фақат русча матн билан ижро этиб келингани хатодир, чунки у биргина субъект — Россиягагина тегишли эмас эди.

Юқорида айтилганларга асосланиб, энди хулосалар чиқараман.

Биринчидан, Иттифоқ шартномасининг тугаш муддати унинг тагида аниқ белгиланиши шарт. Бу борада мен шундай янги модда лойиҳасини таклиф қиламан: **«Иттифоқ шартномасига кучга кирган кунидан бошлаб 3 йил муддат давомида амал қилинади. Шундан кейин агар таъсис этувчиларнинг ҳаммаси ёки айримлари Иттифоқда яшашга хоҳиш билдирсалар, бу шартнома муддати узайтирилади ёки бўлмаса янги шартнома қабул қилинади».**

Иккинчидан, шартнома Москвада имзоланиши шарт эмас, томонларнинг келишувига биноан иттифоқчилардан бирининг пойтахтида, масалан, дўстлик ва тинчлик шаҳри деб тан олинган Тошкентда қабул қилиниши мумкин. Чунки шу янги Иттифоқ шартномаси кучга киргач, иттифоқдош жумҳуриятларнинг пойтахтлари бир хил мақомга — Иттифоқнинг пойтахтлари ҳуқуқига эга бўладилар. Тенгликми — тенглик экан, менинг тасаввуримда, янги Иттифоқнинг пойтахти аввалгидек битта бўлмайди, балки у нечта мустақил давлатлардан ташкил топса, шунча пойтахт бўлади. Ана шунда ҳанузгача рўй бериб келганидек, эътибор битта шаҳарга қаратилмай, барча пойтахтларга бир хилда муносабатда бўлинади. Ана шунда ҳозиргидек Иттифоқ ташкилотлари билан РСФСР ташкилотлари ўртасида Москвага раҳбарлик қилишга оид тортишувлар, келишмовчиликлар чиқиб юрмайди.

Дарвоқе, лойиҳада билса ҳазил, билмаса чин қабилида йўл тутилиб, битта пинҳоний иш қилмоқчи бўлишган. Мабодо мазкур лойиҳа қабул этилса, бўлажак Иттифоқ шартномасининг юраги ҳисобланмиш «Шартномада қатнашувчи ҳар бир жумҳурият мустақил давлатдир ва ўз ҳудудида тўла давлат ҳокимиятига эгадир», деган ақида модда сифатида эмас, балки қоида сифатида берилган. Ҳуқуқ ва сиёсатда бу иккала атаманинг вазифалари ўртасида катта фарқ бор, модда атамаси қонун кучини билдирса, қоида атамаси амал қилса ҳам, амал қилмаса ҳам бўлаверадиган маънода ишлатилади.

Ушбу лойиҳада мен сезиб қолган «пинҳонийлик» ҳозирча шу. Балки сизлар ҳам шунга ўхшаш келгусида чигаллик туғдириш ниятида атайин йўл қўйилган ана шундай жиҳатларни илғаб қолган бўлишингиз мумкин. Маълумки, чин дўстликка самимиятсиз эришилмайди. Чин дўстликсиз ҳақиқий иттифоқ ҳам бўлмайди. Ғаразли ишнинг охири инқироздир.

Иттифоқ шартномасига қўшилмаслик иттифоқдош жумҳуриятлар билан алоқаларни мутлақо узиб ташлаш дегани эмас. Ягона сайёрада яшар эканмиз, тақдирдошмиз, бордй-келдиларимиз албатта давом этади. Мен иттифоқ бўлиб тинч-тотув яшашга қарши эмасман. Иттифоқлар турлича бўлиши, масалан, сиёсий маслак муштараклигидан келиб чиқадиган иттифоқ, иқтисодий ёки ҳарбий манфаатлар нуқтаи назаридан тузиладиган иттифоқ ва ҳоказолар. Яхлит олиб қаралганда Ер юзининг ўзи ҳам ягона бир иттифоқ эмасми! Муҳаммад Мустафо алайҳис салом ўз Ҳадиси шарифларида айтганларидек, бу ёруғ дунё кишилари — ҳаммамиз бир кемадамиз.

Лекин Иттифоққа киришдан олдин у қандай бўлади, иттифоқчилар кимлардан иборат қилиб тузилади, тенглик асосида бўладими, йўқми, хатга тушдинг, ўтга тушдинг бўлмайдими, Иттифоққа кирилса нима манфаат кўриладию Иттифоққа кирилмаса нима зиён етиши мумкин ва шу каби масалаларни олдиндан аниқлаб, келишиб олиш шарт. Рамзий маънода айтганда, **давлатлар Иттифоқни тузишни мисоли янги оила қуришга қиёс этиш мумкин. Қиз чиқариш, ўғил уйлантиришда ёшлар тақдирига бағоят масъулият билан муносабатда бўлинади. Ахир буни халқимиз умр савдоси дейди. Миллий жумҳуриятлар Иттифоқини тузиш ҳам худди янги оила қуришдек ўта масъулиятли тарихий воқеадир. Бунда ҳазил, енгилелпи иш тутиш кетмайди. Миллатлар тақдири ҳал бўлади, ахир!**

Хўш, 1922 йилдан бери Иттифоқда яшаб нима наф кўрдигу, бизга қандай зиён етди? Бу борада фақат рақамларнинг ўзини келтирсам ҳам, алоҳида бир китоб бўлади. Шу сабабли икки оғизгина тўхталаман, холос. Миллий қиёфамизни йўқотаёздик. Уч бора саводсиз бўлиб, минг йиллик алифбемиздан айрилдик. Миллий ҳунармандчилигимиз пароканда бўлиб кетди. Боғ-роғларимиз ўрнига ҳам пахта чигити экилди. Тилимизга давлат тили мақомини бериб ҳимоя қилиш даражасига тушиб қолдик. Оролимиздан айрилдик. Халқимизнинг 740 минг боласи Оврупода тўпга ем,. мозори номаълум бўлиб қолди, ҳатто муайян қисмининг мурдаси устига тупроқ ҳам тортиб қўйилмаган, эвоҳ! Драматург дўстим, «Аскарнинг бевааси» деган машҳур пьесанинг муаллифи, уруш қатнашчиси Николай Анкилов (у билан Москвада Олий адабиёт курсида ўқиётганимда иноқлашиб кетгандим) маршал Жуковнинг хотиралар китобидаги «Оддий аскарга бағишлайман» деган бағишловига кўзи тушиши биланоқ, ёниб кетиб бундай деган эди: «Совет солдатига бағишлайман» деган гапни ҳамма айтса майли-куя, лекин бу ибора Жуков оғзидан чиқиши бориб турган инсофсизликнинг ўзидир. Чунки совет танклари бешикаст ўтиб кетиши учун олдинга оддий аскарларни подадек ҳайдаганига ўн саккиз яшар офицер сифатида шоҳид бўлганман». Ана сизга машҳур адиб, виждонли инсоннинг шоҳидлиги! Ишқилиб энди илдикда уруш чиқмасин. Бўлмаса, халқимиз болалари ўшандайин тўпга ем бўлишлари мумкин. Чунки йигитларимиз ҳарбий соҳадан узоқ, уларга ҳарбий санъат ҳам, ҳарбий техника ҳам ўргатишмайди, ҳатто ўз давлат тилимизда ўқиш олиб бориладиган биронта ўрта ёки олий ҳарбий ўқув юртимиз қаёқда, шу асрга белгиланган режаларимизда ҳам бу борада сўз йўқ. Энг асосийси шуки, 69 йилдан бери Иттифоқда яшаб, Марказга тобе бўлиб, жаҳон ҳаётидан, дунё тараққиётидан узилиб қолдик. Хитой, Япония, Корея, Миср, Эрон, Туркия каби биз билан азалдан бир сафда юрган давлатлардан орқада қолиб кетдик. Туркистон ҳеч қачон, ҳатто учта ўзбек хонликларига бўлинган кейинги асрларда ҳам бу мамлакатлардан орқада эмасди. Буни қаранки, XV—XVII асрларда самарқандлик, бухоролик, андижонлик меъморларимиз Ҳиндистонда буюк обидаларни (масалан, Тож Маҳал) қурган бўлсалар, X асрдан бошлаб уламою фузалоларимиз Ҳинд, Синд, Форс, Ироқ, Шом, Миср мамлакатларидаги мадрасалар, расадхоналар ва байтулҳикмат (академия)ларда мударрису раис бўлсалар, эндиликда, совет даврида, Иттифоқ оиласида яшашимиз шароитида меҳмонхоналаримизни ҳиндистонликлар қурмоқдалар. Яхшилаб ўйлаб кўришга арзирли ҳақиқат бу!

(Давоми бор).

Кейинги пайтларда Навоий шаҳри дўконларида болаларнинг ранг-баранг кийим-кечаклари кўпайди. Уларнинг хорижий моллардан фарқи йўқ.

Бу маҳсулотларни шаҳардаги икки тигант корхона — «Навоиазот» ишлаб чиқариш бирлашмаси ва Навоий кон-металлургия комбинати ҳамкорликда ишлаб чиқараётир. Улар шу ерда ишлаб чиқариладиган нитрон толасидан тўқилмоқда. Бугунги кунда бирлашма ўз маҳсулотларини шартнома асосида мамлакатимизнинг бошқа минтақаларига ҳам пуллашни кўзламоқда.

СУРАТДА: навоийлик кимёгарлар тайёрлаган болалар кийимлари моделлари.

В. МИЛЕНЬКИЙ ВА Ф. ҚУРБОНВОЕВ олган сурат (ЎзТАГ).

«Насроний» сўзи ҳақида

Рўзномалар саҳифасида мухбирлар томонидан умуман христианларни ифодалаш учун қўлланилаётган янги атама — «насроний» сўзидир.

Хўш, у ўз ўрнида ишлатилаяптими?

Аслида, насронийлар эрамизнинг IV асрида вужудга келиб, ўша асрда Константинопол епископи эрони Несторий (381—451, Миср) томонидан тўла шакллантирилган христиан динининг оқими вакилларидан бўлиб, христианликнинг асосий ақидаларига қаршилиги билан фарқ қилади. Шунинг учун ҳам Несторий асарларидан айрим парчаларгина сақланиб қолган. Кейинчалик Несторий тарафдорлари Эронга катишга мажбур бўлишган ва 484 йилдан бошлаб асосий черковдан ажралишган. Бошқа манбаларда оссурий (айсор)ларнинг христиан динига мансублари несторий дейиладилар.

Ўрта Осиёдаги несторийлар ҳақида академик В. В. Бартольд «Муғуллар даврига қадар Туркистондаги христианлик ҳақида» мақоласида маълумот берган. Муаллиф Марв, Ҳирот, Самарқанд каби шаҳарлардаги несторийлар ва уларнинг тарихига кенг тўхталган. Жумладан, Самарқанд жанубида жойлашган Шовдор тоғлари бағридаги несторийлар қишлоғи, калисоси ва йиғилиш жойлари ҳақида сўз юритади. Ўрта аср араб тарихчилари ибн Хавкал ва Ёқут Тошкент вилояти чегарасидаги несторийлар қишлоғи Винкерд ҳақида маълумот беришган ва ҳоказо. Кўриниб турибдики, Ўрта Осиёдаги несторийлар тарихи ҳам эътиборга лойиқ.

Несторийлар жамоаси ҳозир ҳам мавжуд. Аммо христиан динидаги барча кишиларни насронийлар деб аташ тўғри бўлмайди. Сўзларнинг ранг-баранг жилосига маҳлиё бўлиб, уларни ўринсиз қўллайвериш маданиятдан эмас. Насроний ибораси фақат несторий жамоасига мансуб кишиларга нисбатан ишлатилиши мумкин.

Нуриддин БЕГАЛИЕВ.

Самарқанд вилояти, Ургут райони.

Инсон табиати

ОППОҚ ҚОҒОЗЛАРДА НЕ ГУНОҲ?

Ота-боболаримиздан бизга нақшинкор бинолару ўлмас асарлар, ўткир зеҳну одоб хислатлари мерос қолган.

Бугун-чи? Назаримда, қопқоп гаплару ким-кимнинг устидан ёзилган тоғ-тоғ шикоятлар қолаяпти.

Ўтган йилнинг кузида Ўзбекистон Олий Кенгашининг Соғлиқни сақлаш, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш қўмитасига Самарқанд вилоятининг Нарпай районидаги «Иттифоқ» жамоа хўжалигида яшовчи Гулчеҳра Рустамова ташриф буюрди. Ҳар куни ўнлаб гулчеҳралар ҳақиқат излаб келишади бу ерга. Аризасининг мазмунига кўра, у олий маълумотли мутахассис, «Шодлик» болалар боғчасида 10 йил мудиралик қилиб, яхши ишлаган. Лекин қуруқ тухматга учраб, 1990 йил 14 май куни жамоа хўжалиги бошқаруви томонидан ишдан олинган. Устига-устак, ўша кунлари қаттиқ хафагарчиликдан бир неча ҳафталик ҳомиласи тушиб қолган...

— Мени боғча мудиралигига қайта тиклаб беринглар, — деб қатъий талаб қилди Гулчеҳра.

Ўттиз ёшлардаги суқсурдай бу аёлнинг фикрлари дадил, гаплари бурро.

Шикоятни текшириш учун Ўзбекистон ССР халқ депутати, Олий Кенгаш доимий комиссиясининг аъзоси, Иштихондаги марказий касалхона бош врачи Болта Ҳиббимов Нарпайга юборилди.

Масалани обдон текширган Болта ака хўжалик қарорини тўғри деб топди. Гулчеҳра мудиралик вазифасини адо этолмагани учун чора сифатида методистликка ўтказилган. Лекин бу вазифада бир кун ҳам ишламай, «ҳақиқат» излаб юрибди.

У яна Олий Кенгашга мурожаат этди. Яна йўлга чиқишга тўғри келди. Энди Олий Кенгаш оналик ва болаликни муҳофаза қилиш комитетининг масъул котиби, Ўзбекистон ССР халқ депутати Сожида Зиёева, ҳуқуқшунос Шавкат Ғозиев ва камина Нарпайга бордик. Мақсадимиз — ноҳақ жабрланган Гулчеҳрага ёрдам бериш. Лекин...

Вилоят прокуратурасидан Сирожиддин Эргашев, район прокурори Улуғбек Дониёров, вилоят хотин-қизлар кенгаши раиси ўринбосари Мавлуда Қурбонова, вилоят ижроия комитетидан Дилбар Имомова, Нарпай ижрокоми раиси Бобомурод Улфатов, «Иттифоқ» жамоа хўжалиги раҳбарлари ва бошқалар боғча мудирининг совуқ хонасига тўппандик.

Бор-йўғи тўртта хонадан иборат кўримсизгина боғча ҳовлисида файз йўқ. Бир чеккада кўмир кукунлари уюлиб ётибди. Темир печка хоналарни аранг илитган. Тарбиячилар қандайдир саросимада: «Уҳ, яна комиссия келди»...

Ҳа, минг афсуски, бу комиссия азиз болажонларнинг «Шодлик»даги шодлиги, яъни таълим-тарбияси ҳақида ёки уларнинг нима еб, нима ичишини аниқлаш учун эмас, мансаб можаросида ҳуқуқий мажлис ўтказади. Юқорида номлари тилга олинган ўртоқлар ҳам, боғча жамоасидан бирор киши ҳам Гулчеҳра Рустамованинг тарафини олишмади. Улар бу масалаларни биздан олдин ташкилотлардан келган вакиллар иштирокида роса муҳокама қилиб чарчашган экан. Қанча асаблар бузилган, қанча қоғозлар қорайган, қанча қимматли вақт сувга оққан...

Боғча ходимлари Гавҳар Қориева, Феруза Расулова, Тамара Бекбоева, Ҳидоят Матқобилова ва бошқалар ҳар бири алоҳида сўз олиб, Гулчеҳранинг қўпол муомаласи, болалар ҳақини «туя» қилгани ҳақида ёниб, йиғлаб сўзладилар. Ҳатто тушунтириш хатлари ёзиб, имзо қўйдилар.

Гулчеҳра Рустамова эса бу гапларнинг ҳаммаси ёлғон, уюштирилган туҳмат, деди. Хуллас, ҳар икки томон ўз фикрида қатъий, ҳар икки томоннинг қўли бир-бирининг ёқасида!

— 14 майда бўлган правлениe мажлисида тўққиз киши қатнашдик. Гулчеҳра Рустамова устидан тушган «Очиқ хат» муҳокама қилинди ва тўлалигича тасдиқланди. Ҳақиқатан ҳам у жамоа ўртасида ўз обрўйини йўқотган. Боғча ходимлари у билан бирга ишлашдан бош тортдилар. Шундан сўнг сайлов ўтказилиб, Рустамова овоз ололмагани учун ишдан бўшатилган. Ўшанда Гулчеҳра ўз айбини тан олган эди, — дейди жамоа хўжалиги комсомол комитетининг котиби Замира Ғаниева.

Ҳуқуқшунослар ҳам барча ҳужжат ва далиллар билан танишиб, масала тўғри ҳал этилганини ёзиб беришди.

Барибир, инсонни билиш қийин. Тўрт-беш соатлик мажлисда ёки қоғозларни титкилаш билан асл ҳақиқатнинг тагига етиб бўлмайди. Ҳақ ва ноҳақни саралаб олиш, одамларга рўйи-рост баҳо бериш учун улар билан ёнма-ён яшаш, ишлаш керак. Бундай катта-кичик масалаларда ҳар бир раҳбар ўз ходимининг қалбига йўл топмаса, четдан келганлар ҳеч нарса қилиб бермайди.

Боғча болаларига ачинаман. Ўзимиз тарбия топмасдан туриб, уларни тарбияламоқчи бўлаяпмиз. Келиб-кетган ўнлаб комиссиялар ҳузурида чиққан жанжаллар болаларнинг қулоғига етмайди, дейсизми? Улар кимдан ўрнак олишсин? Биз, катталар, болалар олдида ўзимизнинг кимлигимизни, қандайлигимизни намойиш этиб қўйганимизни билмай қолаяпмиз.

Мен Гулчеҳранинг, ҳа, бир сўзли, қатъий бу аёлнинг ўзи учунгина эмас, қишлоқ боғчаларидаги аҳволни яхшилаш мақсадида идорама-идора елиб-югуриб юришини истардим. Ахир қачон қишлоқ болалари қишда иссиқ, ёзда салқин, оромбахш, озода, гиламлару қалин шолчалар тўшалган хоналарда яшаб, гўштли таомлару сут-қатиқ, олма-анор танаввул қиладилар? Қачон таълим-тарбия дарсларининг юксак намуналари бу ерга етиб келади? Қачон боғча боласининг ҳақини уйига ташиб кетмайдиган мудиралару ошпазларга эга бўламиз?

Гулчеҳра, сиз ҳақиқатни узоқ-узоқлардан эмас, ўз оёғингиз остидан, ҳамқишлоқларингиз эътиборидан, одамларга, ишга муносабатингиздан изланг. Боғча методистлиги ҳам нечоғлик фидойилик талаб қиладиган, болалару тарбиячилар билан тадбиркорона иш олиб бориладиган қизиқарли вазифа. Умуман, ҳар қандай касбни инсон ўзи улуғлаши мумкин. Сиз ёшсиз, ўқимишлисиз, вужудингиздан ғайрат ёғилиб турибди.

Биргина Ўзбекистон Олий Кенгашида Г. Рустамованинг аризаси атрофида тўпланган қоғозлар 180 саҳифадан ошиб кетди. Оппоқ, эзгуликларга хизмат қилиши мумкин бўлган қоғозлар. Шу саҳифалар болажонларга ақалли беш-ўнта расмли китоб бўлиб хизмат қилса бўлмасмиди?!

Санъат МАҲМУДОВА.

Ботирхон АКРАМ

НАВОИЙ ШОҲБАЙТЛАРИ

(«Бир байт шарҳи» туркумидан)

«КЎНГУЛ КАЪБАСИ»

Навоийнинг рубобий-лирик шеърияти оламида «кўнгил» тимсоли воситасида чизилган бири биридан нафис ва теран, комил ва солим лирик лавҳа-шоҳбайтлар оз эмас. Уларнинг аксарияти ошиқона, қисман орифона оҳангларда. Қуйидаги байтда деярлик барча анъанавий мавзуларга баробар дахлдор фалсафий-лирик талқиннинг ғаройиб намунасини кузатамиз:

Каъбаки, оламнинг ўлуб қибласи,
Қадри йўқ, андоқки кўнгул каъбаси.

Аваллари бундай мисраларни даҳриёна талқин қилишга шошилардик. Ваҳоланки, классик шеъриятимизда «дин», «ислом», «Қуръон», «Макка», «Каъба», «қибла», «қиблагоҳ», «меҳроб», «намоз», «оят» «ҳадис», «тавоф», «тавҳид», «закот», «сажда», «ҳамд», «сано», «муножот», «тавба» каби илоҳиёна истлоҳ-ташбеҳлар ҳар бир муайян мисра, байт мазмуни, шеър мавзуи тақозо этган, маълум даражада исёнкор, мунозарали-кинояли оҳангидан қатъи назар, моҳиятда энг юксак ва мўътабар шаърий нисбат, бадиий мезон вазифасини ўтайди. Шу жиҳатдан оламнинг қибласи — ҳақиқий, реал Каъба ташбеҳисиз кўнгилга берилган рамзий нисбатнинг қанчалар мукаррам маъно ифодалашини лозим даражада чуқур идрок қилиш осон эмас. Ана энди «кўнгил каъбаси» образининг фалсафий моҳияти, руҳий теранлиги, маънавий миқёси, бадиий нафосати нима эканини истаганча шарҳласа бўлаверади («кўнгил»нинг теран луғавий маъноси билан «Каъба»нинг илоҳиёна маъноси ўзаро уйғунлик, бадиий бутунлик касб этиши — руҳий-ҳиссий образга айланиши атрофли ва чуқур таҳлилга асос беради). Даставвал, кўнгилнинг хос шеърий тавсифида сўз юритайлик. Ҳар бир соғлом инсоннинг ақл-заковатига нисбатан дили-кўнглининг мутлоқ, субъектив-шахсий, индивидуал-батакрор бир дунё эканлиги ҳақида файласуфлар ўзларича мунозара қилиб, шоирлар ўзларича хос ташбеҳ-нисбат қидириб толмайдилар. Не ажабки, ҳалигача дунёнинг не-не зукколари лоақал бошқа бир яқин, маҳрам кишининг эмас, ҳатто ўзининг кўнглини тўла инкишоф этмаган ва этолмаса керак. Демак, кўнгил тимсолининг умумий тавсифи билан кифояланиш мумкин: бу—ҳар бир яхши ниятли кишининг самимий кечинмалари, эзгу хаёллари, азиз хотиралари, айниқса дард-ҳасратлари, ўкинч-армонлари дунёси; бу — ҳар бир эркин, мустақил фикрловчи шахс ўзлигининг дахлсиз, қутлуғ, ўзига хос сирли маскани; бу — инсонлик шаъни («мангу номи»), қадр-қиммати, номус-диёнатининг ҳеч ким, ҳеч бир куч забт этолмас барқарору пойдор истеҳкоми... Ниҳоят, бу — унинг улуғ шоир тасаввури ва таҳайюлида жилоланган, ғаройиб фалсафий-лирик образ тарзида шаклланган мужассам (чин мусулмон фарзанди учун Каъбанинг ўзидай муқаддас, балки ундан зиёд) шеърий тимсоли: «КЎНГУЛ КАЪБАСИ»!. Бу соҳир образнинг муносиб ва матлуб таърифию таҳлилига сўз йўқ. Буни ҳар бир имон-эътиқодли одам, эътимодли китобхон шахсан ўзи кечириши, юракдан идрок қилиши керак, токи чиндан ҳам ўз дилини, қалбини, юрагини «кўнгул каъбаси» деб билиш ҳуқуқига, мақоми ва мартабасига мушарраф бўлмоқ учун, даставвал, руҳан покланмоғи, сўнгра инсоннинг фазлу камоли нима эканини бир қадар аниқ тасаввур этмоғи, камида меҳр-шафқат, саховат, мурувват илмидан, одобидан сабоқ олмоғи лозим бўлади. Аниқроғи, «кўнгил каъбаси»дек шарифу пок руҳият фақат Навоийнинг ўзига, қолаверса, унинг «наби суврат, вали сийрат» пири муршидлари: Абдураҳмон Жомий, Хожа Баҳовуддин Нақшбандий, Фаридиддин Аттор, Амир Хусрав Деҳлавий каби табаррук зотларга мансуб десак, тўғри бўлар. Илло, «кўнгил каъбаси» чин инсоний эътиқод, покиза ният билан саждагоҳ деб билиниши керак. Аён бўлдики, не чоғлиқ уриниб-талпинмайлик, аниқ ва мавзун нисбат излаб азият чекмайлик, соҳир шоир яратган «кўнгил каъбаси» теварагида эвриламиз — ичига, руҳига киролмаймиз... Асли бундай қутлуғ-илоҳий образларнинг жозиба сирн ҳам шунда, яъни моҳиятига етиш имконсизлигидадир. Тўғри, чин севишганлар тасаввурида уларнинг қалби-юраги «кўнгил каъбаси» даражасида азизу мукаррам ва муқаддас хилқатга айланса ажаб эмас. Фақат бунинг ягона шарти бор: ошиқлар эътиқод ва эътимодда расулона улуғ шоирлар каби бир умр покдомону аҳду паймонда устувор бўлиб қолишлари керак. Дарвоқе, Навоий «Мажолисун-нафоис» тазкирасида ўзига ҳабибу фарзанд мақомида бўлган, ҳаёт шаъми жуда бемаҳал сўнган истеъдодли шоир йигит шаънига шундай дил сўзларини айтади: «Ахлоқда малакийдур, башар сурати билан келган ва атворда фариштадур, инсон ҳайъатида зуҳур қилган...»).

«ЧУ ҲАҚ НУРИ ЮЗУНГДА ЗОҲИР ЎЛДИ...»

Навоийнинг тасаввур ва таҳайюл мулкида муҳаббат нафақат «абадий мавзу»га — табаррук салафлар анъанасига буюк эҳтиром ифодаси, балки илоҳий эътиқод, ҳаётий эътимод, ижодий эҳтиёж меъёри, мезони — ҳам олижаноб мақсад асоси, ҳам қудратли, рангин воситалари, имкониятлар манбаи. Навоий учун муҳаббат — ҳам эзгу хаёл, ҳам пок ҳаёт, ҳам беомон қисмат, ҳам бебаҳо инъом — ижодий рағбат, ҳам чексиз ғам-ситам, армону иштибоҳлар, ҳам тангри илоҳийнинг абадий шараф — ўлмас «мангу ном» учун қилган иноят ва ҳидоятлари...

Чу ҳақ нури юзунгда зоҳир ўлди, бебасар улким,
Ҳақиқат расми бор эрканда ишқингни мажоз эткай.

Аввало, бу байтдаги «ҳақиқат» ва «мажоз» ташбеҳларини бир ёқлама талқин қилиш тамойилидан сақланмоқ керак. Уларнинг бирини соф руҳий, илоҳий ишқ маъносида, иккинчисини жон-жисмга — вужудга хос, ҳаётий, дунявий ишқ (Навоийда «авом ишқи») маъносида англаш мумкин. Бироқ, амалда «ҳақиқат», «ҳақиқий» тимсоллари реал воқеликка нисбат бериб қўлланилгани ҳолда, классикада, шубҳасиз, ислом ва суфизм фалсафаси таъсирида, дахлсиз хилқат, сирли-ғаройиб дунё, идеал юксаклик тарзида англашилади — илоҳийлаштирилади. Аксинча, маънолардан кўра, кўпроқ ҳақиқатнинг зидди, нари борса, унинг ташқи — зоҳирий, мувақкат (фоний) аломати сифатида баҳоланади. Табиийки, Навоий юқоридаги шоҳбайт орқали «ҳақиқий ишқ»ни қанчалар улуғласа, «мажозий ишқ»ни шунчалик номарғуб ҳол (аниғи, маънавий сўқирлик — «бебасарлик») деб ҳисоблайди. Лекин шахсий ҳузур-ҳаловат, айшу ишрат—нафс эҳтиёжларидан ўзлигини фориғ тутган покдомон зот — наби суврату вали сийрат инсон, улуғ шоир сифатида «ҳақиқий-мажоз» мавзуига ёндошишда анъанага муносиб эҳтиром сақлаш билан кифоялана олмас эди. Шунинг учун ҳам Навоий аксарият шеърларида санъат ва ҳаёт мантиқига риоя қилиб, бу борада ўзича ислоҳ ясайди — «мажоз» «ҳақиқат»ни англашнинг тадрижий такомил босқичига айланади. Чунончи, шоир зоҳид билан мунозарада: «Гар сен идрок айласанг айни ҳақиқатдур мажоз» дейдики, бу мисра Навоийнинг нуқтаи назари қанчалик холис, ҳаққоний, соғлом заминга қурилганидан далолат беради. Шу маънода, хоҳ «ишқи ҳақиқат», хоҳ «ишқи мажоз» мавзуида яратилган шоҳбайтларда анъанавий зиддиятли қирралар — тазод усулига нисбатан кўпроқ тадриж, мувозана (параллелизм), таносиб каби санъатлар воситасида ошиқ инсоннинг хос хаёллари («хавос ишқи») билан баробар, унинг дунявий («мажозий ишқ») мазмундаги ҳажр ва васл кечинмалари — аниқ ҳаётий манзаралар, инсоний мулоқотлар ўзининг шеърий ифодасини топади («ҳақиқат» ва «мажоз» нисбатини қуйидаги икки байтни бир-бирига қиёслаш орқали янада аниқроқ билса бўлади: «Неча қилки тахайюл бирла бир суврат нигор айлай, Анга ошиқ ясаб, кўнглимни андин беқарор айлай»; «Кимса ёри бирла хуштур ғам дейишиб, мунграшиб, Ётса гоҳи чирмашиб, ўлтурса гоҳи ёндашиб»).

«ЧУ СЕН ЁРУ ЖАҲОН ВИР ДУШМАНИМДУР...»

Халқ тафаккури нуктадонликлари... Бу — авлодлардан авлодларга ўтган, не-не давру давронлар таъсири, тазйиқи ва синовини сабот билан кечирган, турмуш деб аталмиш бениҳоя мураккаб, кўпқиррали, серқатлам ижтимоий хилқатнинг аччиқ-чучук, иссиқ-совуқ, пасту баланд, оқу қаро, яхши-ёмон жиҳатлари, аломатлари — турфа зиддиятларнинг мухтасар, рангин ва бетакрор сўз-тимсол, ибора-нақлларга ўтган суврати. Бу — ўз зиддиятлари билан маъноли, жозиб бўлган, тақдири илоҳий хоҳиши, иноятн билан қўним, қарор ва қадр топган турли жамоалар, элатлар, халқлар тарзида яшаган, қовушган, фарзанд ўстирган, ноз-неъмат яратган, руҳий, маданий-маънавий бойликлар бунёд этган, не-не бало-офатларни кўрган, бахтини топган ва топмаган, шодмону армонли, компону шикастадил одамларнинг турмуш тажрибалари, қилмиш-қидирмишлари, русуму анъаналари, ибратомуз мушоҳада, муҳокамалари, доно панду маслаҳатлари, уларнинг халқона содда, пурмаъно, ўзгача-образли ибораларда мужассамланган ифодаси. Бу — айниқса Навоийдек буюк улуспарвар шоир, халқ тафаккури ва ижодий даҳосининг беназир хозини — хазинадори учун чин «маънилар», «нуктапошликлар» баҳраси, сўз фасоҳати — бадиий образли тасвирнинг сарчашмаси...

Чу сен ёру жаҳон бир душманимдур,
Менинг учун жаҳон тургунча сен тур.

Ирсол-ул масал санъати усулида яратилган бу фалсафий-лирик лавҳада Навоий хаёли, тафаккурининг самовий «буржи» — юксаклиги кўзга аён ташланади: мен учун икки жаҳон бор: бири—сен, бири—ёруғ дунё. Валекин, надоматлар бўлсинки, сен менга чин дўст, ёр-маҳбуб бўлсанг, бу дунё, балким сенинг борлигинг учун, мен билан рақиблик, душманлик қилади ва шуниси аниқ, аччиқ ҳақиқатдирки, у охири мени маҳа этади. Сен эса менинг бу ёруғ дунёда излай-излай топган, таниган, англаган ягона мулким, умидим, армоним, мувақкат — фоний умр қисматимда ном-нишонсиз кетмаслигим гарови — ягона илинжу нажот тимсоли бўлмиш дўсту ёримдирсанки, мен учун ҳам, менинг қасосим учун ҳам сен абадий яшашинг керак!.. Яхши ниятли, меҳр-саховатли халқимизнинг бирон-бир яхшилиги билан мушкулини осон қилган одамга миннатдорлик билдириш учун муносиб сўз тополмаганда, анъанавий лутфу доно муболаға билан айтган: «Дунё тургунча туринг» нақлидан ижодий баҳраввар бўлиб янги образ яратишнинг нақадар гўзал намунаси! Бу шоҳбайтда шеърият санъатининг учта, бири биридан муҳим, қимматли хусусияти мавжуд: фалсафий теранлик, халқона нуктадонлик ва юксак сўз туйғуси—бадиият, образлилик, маҳорат. Шу тарзда мазкур шоҳбайтда «ёр» (дўст) — «душман», «мен» — «жаҳон» муқобил нисбатлари орқали тазод (юқорида қайд этилган ирсол-ул масал (санъатидан ташқари) усулида бағоят оригинал образ-лавҳа яратилди.

«ОШИҚ АНИ БИЛКИ, ЭРУР ДАРДНОК...»

Навоий учун «абадий мавзу» — муҳаббат наволари бамисоли мўътабар анъанавий усул, ғаройиб шеърий мезон, баркамол санъат ва бадиият меъёри; асосий муддао, даставвал, инсоннинг руҳий оламига, «ҳусну жамолда дилпазир, фазлу камолда беназир» сувратию сийрати — гўзал маънавиятига муносиб сўз айтиш, унинг бутун, комил ва солим образини яратишдир. Улуғ санъаткор наздида ошиқнинг инсоний хислатлари сирасида Поклик идеали ёки тимсоли ҳам руҳият, маънавиятга, ҳам заковат-фикратга хос, шунингдек, хуштаъблик, назокат ва нафосат туйғусининг сўз лутфи — фасоҳатига кўчган камоли самимият, сафобахшлик, айни чоғда камоли масъулият билан тилга олишга арзигулик хислат — инсонийлик аломатларидан биридир. Мана, Навоийнинг лирик девонлари ва достонлари учун муштарак ғоя — шаффоф хаёллар ифодаланган бир шоҳбайт:

Ошиқ ани билки, эрур дарднок,
Ҳам тилу ҳам кўзию ҳам кўнгли пок.

Беихтиёр равишда Фарҳоднинг портрет чизгилари мужассами бўлган кўпқиррали лирик образ ёдга тушади: «Демонким кўнгли поку ҳам кўзи пок, Тили поку сўзи поку ўзи пок». Аввало, бадиий-мантиқий изчиллик тақозосига кўра, ушшоқ аҳли учун нафақат ҳаёт, умрга тенг, балки ундан зиёд — илоҳий маъно касб этувчи «дарднок» ташбеҳи, унинг байтда тутган ўрни ва «пок» тимсолига нисбати ҳақида. Биринчи қарашда дард, дардли ва пок, поклик тушунчалари ўртасида қандайдир узилиш, ўзаро номутаносиб ё изоҳталаб бир ҳолат мавжуддай туюлиши мумкин. Аслида, байт замирида жойлашган инсоний туйғулар оламига тийрак ва теранроқ разм солиб кўрсак, шоир ташбеҳлари муҳаббатдек нозик-сирли қисмат билан боғлиқ руҳий ҳолатлар, зиддиятлари билан жозиб ошиқ дунёси ҳақидаги тасаввуримизни бойитса не ажаб: фақат «дарднок» кўнгил алам-изтироблар ўтида покланиши мумкин; фақат ишқ дарди нималигини юракдан ҳис қилган, кечирган одам оламга тоза назар солиши мумкин; фақат шундай имон-эътиқод билан сева билган кишининг тили унинг дилини — ўзлигини равон ифодалашга қодир бўлиши мумкин. Бас, **кўнгил поклиги** — муҳаббат туйғуларининг самимийлиги, ҳаққонийлиги, ҳар қандай худбин-маҳдуд майллардан мусаффолиги, руҳ соғломлиги (Навоий таъбирича «солим»лиги), қалб саховати ифодаси; ниҳоят, икки киши — фақат ошиқ ва унинг маҳбуб-ёри учун маҳрам, ўзгалар учун номаълум, сирли кечинмалар, ҳолатлар, хаёллар, хотираларнинг хос маскани демакдир («Кимки ишқи пок эрур, сирри анинг пинҳон керак...»). Бугина эмас. Нафақат суфиёна-қаландарона шеъриятда, балки ошиқона, орифона ғазалларда, рубоийларда (чунончи, Навоий ва Бобурда) ҳам кўнгил ёлғиз бир кишининг, яъни ошиқ, шоир ё ориф ўзлигининг ҳамрозлик гўшаси, узлатгоҳига айланиши мумкин... **Кўз поклиги** — кўнгил билан руҳнинг ҳолатини аниқ, тиниқ ва теран ифодалаш рамзи; ошиқ нигоҳининг нафақат шайтон фириби, васвасасидан, балки ҳар қандай енгил, беқарор майл-истаклардан холи, нафосат ва садоқат туйғусининг хос, мўъжизакор уйғунлиги тимсоли («Ўзгалар ҳуснин тамошо айласа чиқсин кўзум...»): ниҳоят, соф нигоҳда дунявий сувратнинг илоҳий сийрат-моҳият касб этиши — мажознинг ҳақиқатга айланиши, яъни Навоий каби валисифат зотларнинг муборак назари рамзини ифодалаши мумкин («Ким назар пок айлагач айни ҳақиқатдур мажоз...»). **Тил поклиги** — аввало, инсон лисони— нутқининг эзгу, олижаноб ният, комил, нуктадон фикрлар, шоирона лутф — фасоҳатли сўз билан зийнатланган, ёлғон, риё ва қаллобликнинг турфа кўринишларидан холи бўлган, тўғри, мантиқли, тамизли хусусиятларидан далолат беради; қолаверса, бу — ошиқ сухандонлиги — «арзи ва ниёзи»ни изҳор этиш воситаси, унинг ўтли-ҳароратли, дардли ва сурурли аломатларини ўзида мужассамлантирган муҳаббат тили, вафо шеваси... Ниҳоят, тил поклиги улуғ шоирнинг девонларида, достонларида, рисолаларида муқаддас сўз — «каломи шариф» даражасида талқин қилинади, гоҳ «кўнгил ҳадиси», гоҳи «Масиҳ нафаси» тарзида таърифланади. Бу ошиқлар каломи орқали шеърият тиҳига юксак қиммат бериш намунасидир.

«ЭРУР ЎЗГА ҲАЙВОН БУ ИШТИН БАРИ...»

Токи инсон даҳоси ижод, санъат оламини, жумладан шеърият мўъжизасини таҳқиқ этибди, у ўзини, ўзлигини танишга, қандай усул-воситаларда бўлмасин, моҳиятини, руҳиятини англаб етишга интилиб, курашиб яшайди; гоҳ зоҳиран аниқ — дунявий сиймосини чизмоқчи бўлади, гоҳ ботинига, руҳига назар солади, хаёлан унга идеал, ҳатто илоҳий маъно ва қиёфа беради. Бу инсоннинг ижодкорлик, изланувчанлик закосидан, бунёд этгани, эришгани билан кифояланмас, ўзидан қониқмас, оромсиз табиатидан далолатдир. Моҳиятда «тангри эҳсони» бўлмиш бундай қобилият ва салоҳият — барча жонли мавжудот ичида фақат инсон зотига хос хусусият. Навоий бу қутлуғ мавзуга қайтиб, шундай муқобил (тазод усулида) лавҳа-образ яратади:

Эрур ўзга ҳайвон бу иштин бари—
Ки инсон эрур барчанинг сарвари.

Биринчи мисра орқали одамзоддан ўзга жамики жонзотнинг моддий борлиққа нисбатан истисно ҳолатига аниқ ишора қилинади: баҳру бар, кенг маънода, арзу самонинг турфа неъматлари, сиру мўъжизалари, азалнинг қадим замонлардан одамга тинчлик бермаган қонунлари, меъёрлари, турли зиддият ва муаммолари ҳайвонот дунёси учун маъносиз, фарқсиз... Шу тариқа, замирида мураккаб, давомли фалсафа, теран фикр-ғоя зуҳур этган иккинчи мисрага бадиий мантиқий замин ҳозирланади, натижада «инсон— барчанинг сарвари» каби ниҳоятда мухтасар, лекин ҳам дунёвий, ҳам фазовий-лирик образ шаклланади. Навоийнинг набиёна ҳадисга тенг сўзлари айниқса XV аср муҳитида айтилгани ҳар жиҳатдан эътиборли. Бизга XXI аср бўсағасида, эҳтимол, анчайин оддий туюла бошлаган, аслида улуғ шоир кузатган маъно-моҳият эътибори билан чинакам «сўз гуҳари» бўлган уч ташбеҳ нафақат Навоийнинг шеърият даҳоси ҳақида, балки темурийлар даврида туркий тилдаги бадиий-фалсафий тафаккур парвози ҳақида ҳам ёрқин тасаввур беришга қодир. Инсон шаъни («мангу номи»)ни шунчалар улуғлаган мазкур уч «сўз гуҳари» замирида Навоийдан кейинги асрларнинг не-не халқимиз, бошқа тақдирдош ҳамюртлар бошига тушган мислсиз кўргилик — ваҳшатлар шароитида ҳам руҳи завол билмас умумбашарий идеаллар, бугун покланиб, барқарор қадриятга айланиб бораётгани, шубҳасиз, ҳар бир ихлосманд шеърхон-навоийхон дилини нурга, ғурур ҳисларига тўлдиради: «инсон — барчанинг сарвари!» чиндан ҳам ўзининг дахлсиз аршига кўтарилиши, мукаррам ва қодир мавқеини тиклаши керак. Бу Навоийнинг ўлмас хаёллари, қутлуғ армонлари руҳига, давримиз ва замондошимизнинг руҳий, маънавий, ахлоқий, эстетик эҳтиёжларига матлуб ният, муносиб аъмолдир.

АЖОЙИБ ДУНЁ

МАФТУНКОР КЎЗЛАР

● ГРЕНЛАНДИЯ яқинидаги океан сувларида яшовчи акулалар бошқа акулалардан ярқлаган кўзлари билан фарқ қиларкан. Олимларнинг таъкидлашларига кўра, бу ярқираган кўзлар бошқа балиқларни ўзига мафтун этаркан, натижада бунга алданган балиқлар «қароқчи»нинг луқмаси бўлишаркан.

Япониялик балиқчилар буни амалда синаб кўришган. Улар балиқ тутадиган тўрларига худди акула кўзидек ярқирайдиган чироқчалар ўрнатишганда кутилган натижа чиқмаган. Шундан сўнг чироқчалар ўрнига сунъий бриллиантлар ўрнатишгач, турли балиқлар бу «кўзлар» атрофида ғижғон ўйнаша бошлаган. Тўр эса балиқларга тўлаверган.

ЎТ УЧИРУВЧИНИНГ КОЛЛЕКЦИЯСИ

● ШВЕЙЦАРИЯНИНГ Цюрих шаҳрида яшовчи Макс-Альбрехт Бреве деган киши ўт ўчирувчиларнинг бош кийимларини йиғишни яхши кўради. Унинг отасидан қолган ва ўз коллекциясида ўт ўчирувчиларнинг 293 хил каскаси бор. Жаҳоннинг 55 мамлакатидан тўпланган бу бош кийимлари сал кам уч юз йиллик тарихга эга. Бреве буларни фақат йиғмасдан, қайси бири арзон, чидамли ва қулайлигини ҳам синаб боради ҳамда уларни ўт ўчирувчиларга таклиф қилади.

«ШУҲРАТ» ҚОЗОНГАН ДАНГАСА

● БЕЛЬГИЯНИНГ Шарлеруа шаҳрида яшовчи Морис Корсье исмли кишини энг дангаса хат ташувчи деса бўлади. Ўтган йилнинг бошида унинг боғидан тасодифан жуда кўп хат топиб олинди. Улар орасида бундан ўн йил муқаддам ёзилганлари ҳам бўлиб, хат ташувчининг ишёқмаслиги туфайли эгаларига етиб бормаган. Корсье хатларнинг ҳаммасини авайлаб сақлаганлиги учун уларни бемалол ўқиш мумкин. Алоқа тармоғи ходимлари барча мактубларнинг ҳар бирига вақтида юборилмаганлиги учун узр сўралган қоғоз бириктириб, уларни ўз эгаларига жўнатган. Хат ташувчи Морис эса ўзининг ўта дангасалиги туфайли «шуҳрат» қозонган.

ДАВОЛОВЧИ ЁСТИҚЛАР

● УЙҚУСИЗЛИКНИНГ энг яхши давоси ёстиқдир, дейишмоқда поляклар. Ёстиқ фақат уйқусизликкагина даво бўлмасдан, бошқа кўпгина вазифаларни ҳам бажарар экан. «Штандар млодих» рўзномасининг ишонтиришига қараганда, Лодз шаҳридаги «Биос» фирмасида тайёрланаётган ёстиқлар шамоллашдан сақланишга ва бутун диққат-эътиборни ишга қаратишга ёрдам берармиш.

Гап шундаки, бу ёстиқларга алоҳида тайёрланган моддалар махсус усул билан шимдирилади: моддаларнинг бири микробларни ўлдиради, иккинчиси эса кишининг асабини тинчлантиради.

«Асабни тинчлантирувчи» ёстиқларга уйқу олдидан бош қўйиш керак, бутун эътиборни бир ерга жамлайдиган ёстиққа эса ишга киришаётиб ўтириш талаб этилади. «Биос» фирмаси ўз буюмларини ишлаб чиқара бошлаганига атиги бир неча ой бўлди ва у ҳозирча тақчил бўлиб турибди. Фирма бугунги кунда бодни даволайдиган тўшаклар ишлаб чиқаришга киришган.

«БЕЧОРА» ВАЗИР

● ГРАФ Нессельраде (1780—1862) Россияда қирқ йил ташқи ишлар вазири бўлиб ишлаган бўлса-да, рус тилини умуман билмаган.

1991 Алишер Навоий йили

ЁДЛАБ ОЛИНГ

ГУЛ ЗИКРИН ЭШИТУРМЕНУ ЙЎҚ ГУЛДИН АСАР,
БУ БОҒ ЭШИГИДИН ИСТАРАМ ОНГА ГУЗАР.
КИМ ТОПМАСА ГУЛ ЖАМОЛИДИН БАҲРА НАЗАР,
БОРИ ИСИДИН ЕТСА ДИМОҒИМГА ХАБАР.

Озода Азимова Тошкент шаҳар Октябрь районидаги 132-мактабда ўн йилдан буён ўқувчиларга физика сирларидан сабоқ бериб келади.

Биз ўзбеклардан космонавт чиқишини орзу қилар эканмиз, ўз касбини дилдан ардоқлаган Озодахон ва у каби юзлаб физика муаллимлари келгусида юртимизга фазогирлар тайёрлаб беришларини истаймиз.

СУРАТДА: Озода Азимова шогирди ва ТошДД толиби, практикант Тўлқин Жабборов билан машғулот ўтказмоқда.

А. МАМАДАМИНОВ олган сурат.

ЭҲТИРОМ

2 март куни Т. Н. Қори-Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий-тадқиқот институтида буюк шоир, мутафаккир, давлат ва жамоат арбоби Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллигига бағишланган «Алишер Навоийнинг педагогик қарашлари» мавзусида илмий-амалий конференция бўлиб ўтди.

Конференцияни тарих фанлари доктори, профессор, институт директори Қ. Фозилхўжаев очди. Маърузачилар Алишер Навоий асарларининг бугунги кунда мактабларда ўқитилиши талабга жавоб бермаслигини таъкидлаб ўтдилар. Филология фанлари доктори, профессор А. Абдуазизовнинг Алишер Навоий ижодининг чет элларда ўрганилиши ҳақидаги қизиқарли суҳбати анжуман қатнашчиларига кўтаринки руҳ бағишлади. Унинг маърузаси йиғилганларни буюк мутафаккир адабий меросига оид янги маълумотлардан ҳам хабардор этди.

Конференция иштирокчилари улуғ аллома асарларини мактаб дарсликларида янада кенгроқ ёритиб, уларни ёш авлодга чуқур ёндашган ҳолда ўргатиш керак, деган ягона фикрга келишди.

Менгнон ОТАБОЙ,
«Халқ сўзи» мухбири.

НАВРЎЗ НАФАСИ

УЧҚЎРҒОН районидаги қадимий Қайқи қишлоғида Наврўз маросимига тайёргарлик қизиб кетди. Асов Норининг тошлоқ ўзанларига, ундан нарироқдаги ҳудудсиз ўрмонзорга бақамти жойлашган бу маскан аҳли миллий одатларимизга жуда садоқатли. Бу йилги баҳор байрамини ҳам ўзгача шавқ билан нишонлашмоқчи. Президентнинг махсус фармони ана шунга имкон берди.

— Гарчи Наврўз учун ортиқ ташвиқот зарур бўлмаса-да, уни кенг нишонлаш мақсадида мавжуд 10 та маҳаллада мусобақа уюштирамиз, — дейди қишлоқ шўроси раиси Манзурахон Расулова. — Шу куни унутилаёзган одатларимиз намойиш этилади. Далага қўш чиқарамиз, сумалак, кўк сомса, кўк чучвара ва бошқа тансиқ таомларни тайёрлаб, қаровчиси йўқ фахрийларга тарқатамиз. Полвонлар беллашуви, арғимчоқ тортиш, хўроз уриштириш мусобақалари бўлади.

Р. ИРИСОВ,
«Халқ сўзи» мухбири.

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МУХТОРОВ.

Таҳрир ҳайъати: Анвар ЖЎРАБОЕВ (бош муҳаррир ўринбосари), Абдуқаҳҳор ИБРОҲИМОВ, Абдували ИМОМАЛИЕВ, Йўлдош ИСМОИЛОВ, Тоҳир МИРҲОДИЕВ, Турғун НАЗАРОВ (масъул котиб), Ҳабибулла ОЛИМЖОНОВ, Абдукарим РАҲИМБЕРДИЕВ (бош муҳаррир ўринбосари), Азим СУЮН, Тоиба ТЎЛАГАНОВА, Муҳтарама УЛУҒОВА, Сайди УМИРОВ, Норбобо ШАКАРОВ, Муҳаммад Содиқ Муҳаммад ЮСУФ, Ориф ЮНУС.

МАНЗИЛГОҲИМИЗ: 700000, ГСП
Тошкент шаҳри, Ленинград кўчаси, 19-уй.

Босмага топшириш вақти 21.00
Босмага топширилди 00.55
Индекс: 64608. 5117-буюртма.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитаси нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси.
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12